

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΞΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΘΙΑ, ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΙΕΡΑ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ
1929

ΕΤΟΣ ΤΗΣ Ε.Τ.Τ.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΜΙΚΡΑ ΣΥΜΒΟΛΗ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ – ΠΡΕΒΕΖΑ¹

ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ Α. ΦΟΥΡΙΚΗ

Β' ΠΡΕΒΕΖΑ²

Ἐκ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς συμβολῆς ταύτης ἐκτεθέντων ἐδιδάχθημεν ὅτι λήγοντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος αἱ περὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Νικοπόλεως εἰδήσεις περατοῦνται ἀκριβῶς εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ πόλις αὕτη κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Σαμονήλ (977—986)³. Εἰς τοὺς αὐτοὺς δ' ἀκριβῶς χρόνους διακόπτονται καὶ αἱ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῆς ἱστορίαν ἀναφερόμεναι πληροφορίες⁴.

Ἄν ἡ σύγχρονος αὕτη διακοπὴ τῶν εἰδήσεων εἶναι ἀπλῆ καὶ τυχαία σύμπτωσις ἢ σημαίνει τὸν ὀριστικὸν τερματισμὸν τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Νικοπόλεως, δηλαδὴ τὴν τελικὴν καταστροφὴν αὐτῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον δύναται τις μετὰ πιθανότητος ἢ μᾶλλον βεβαιότητος νὰ δεχθῆ, εἶναι ὅτι ἔκτοτε τὸ Βυζάντιον, ἴσως ἔνεκα ἀδυναμίας, δὲν φαίνεται πλέον ἐνδιαφερόμενον διὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς.

Οὕτω δὲ μετὰ τὴν βαθμιαίαν ἐξάντλησιν καὶ τὸν ἐπακολουθήσαντα ἐξαφανισμὸν τῆς Νικοπόλεως, ὁ περὶ αὐτὴν χῶρος, ὡς ἦτο φυσικόν, ἤρημώθη τελείως, οἱ δὲ λιμένες αὐτῆς ἠχρηστεύθησαν.

Ἡ ἀνάγκη ὅμως τῆς ἐπικοινωνίας τῶν ἡπειρωτικῶν λαῶν μετὰ τῆς ἀπέναντι ἀκαρνανικῆς ἀκτῆς καὶ τ'ἀνάπαλιν ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθῆ ἐκ νέου ἐν τῇ μεσημβρινῇ ἀκτῇ τῆς Ἠπείρου, κατ' ἀρχὰς μὲν σταθμός τις, ὅστις ἐχρησίμευεν, ὅπως προσωρινῶς διαμένωσιν οἱ διαπεραιού-

¹) Τὸ Α' μέρος τῆς συμβολῆς ταύτης, τὸ ἀφορῶν τὴν Νικόπολιν, ἐδημοσιεύθη ἐν Ἠπειρωτικοῖς Χρονικοῖς, 3 (1928) ἀπὸ σελ. 117 κ. ἑ.

²) Περὶ τῆς «θέσεως-κτίσεως-ὀνόματος» τῆς Πρεβέζης ἐδημοσιεύθη ὑφ' ἡμῶν εἰδικὴ μελέτη ἐν Ἐπετηρίδι ἑταιρίας βυζαντινῶν σπουδῶν, 1 (1924) ἀπὸ σελ. 274 κ. ἑ.—Διὰ τῆς παρούσης δὲ μελέτης παρέχονται σημειώματά τινα, ἅτινα ἐλπίζομεν ὅτι θὰ βοηθήσωσι τὸν μέλλοντα συστηματικώτερον ν' ἀσχοληθῆ περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Πρεβέζης.

³) Ἠπειρ. Χρονικ. 3 (1928) σελ. 139.

⁴) Ἠπειρ. Χρονικ. ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 157.

μενοι ἀπὸ τῆς ἠπειρωτικῆς εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκαρνανικὴν ἀκτὴν, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ν' ἀναπτυχθῆ ἐπὶ τοῦ χώρου ἐκείνου ἐμπορικός τις σταθμὸς (σκάλα), ὅστις βαθμηδὸν ἐξελίχθη εἰς συνοικισμόν, χωρίδιον, χωρίον, κώμην καὶ κωμόπολιν.

Περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγένετο συστηματικώτερα χρῆσις τοῦ χώρου τούτου πρὸς σχηματισμὸν μονιμωτέρου, ὡς εἶπειν, σταθμοῦ, ὡς καὶ περὶ τῆς βαθμιαίας ἐξελίξεως αὐτοῦ, δὲν ἔχομεν ἀτυχῶς οὐδεμίαν πληροφορίαν. Ἄν δηλαδὴ ἡ μονιμωτέρα ἐν αὐτῷ ἐγκατάστασις ἐγένετο ἀρχομένου τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ἢ βραδύτερον δὲν δύναται νὰ ὀρισθῆ. Ἐχὼν ὅμως τις ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸ 1292 ὑφίστατο ἐκεῖ συνοικισμὸς, ὅστις ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦτο τότε ἀσήμαντος, ἀφ' οὗ ἠξιώθη εἰδικῆς μνείας καὶ κούρσου¹, πρὸς δὲ ὅτι ὁ φυσιολογικός, ὡς εἶπειν, καὶ ὑπὸ δυσμενεῖς μάλιστα περιστάσεις, ὡς ἐκείναι, ὑφ' αἷς διετελεῖ ἡ Ἡπειρος καὶ πρότερον, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, σχηματισμὸς συνοικισμοῦ ἐχρειάζετο ἱκανὸν χρόνον, πρέπει νὰ δεχθῆ ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ χώρου ἐκείνου συνοικισμὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ νεωτέραν τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος².

Περὶ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς ἐσχηματίσθη σὺν τῷ χρόνῳ ὁ συνοικισμὸς οὗτος, περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἱστορικῶς τὸ πρῶτον γνωρίζεται, καὶ τέλος περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν ὀνοματοθετῶν αὐτοῦ ἐλέχθησαν ἀλλαχοῦ ἱκανά³. Ἐνταῦθα χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τῶν Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν κεφαλαιωδῶς ἀναγράφομεν τὰ ἀκόλουθα.

Θέσις. Εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας νοτιώτερον τῶν ἐρειπίων τῆς Νικοπόλεως, ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τῆς μικρᾶς χερσονήσου,

¹) Περὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μορφῆς καὶ ἐκτάσεως τοῦ συνοικισμοῦ τούτου δὲν ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίες. Ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῶν Χρονικῶν τοῦ Μορέως δὲν μανθάνομεν εἰ μὴ μόνον τὸ ὄνομα *Πρέβεζα* τὸ ὁποῖον δικαίως ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἐνταῦθα δὲν εἶναι εἰ μὴ ἀπλοῦς γεωγραφικὸς ὄρος ἀντὶ τοῦ ἑλληνικοῦ *Πέραμα* κ.τ.τ. (πρβλ. Ἐπετηρ. ἑταιρ. βυζαντ. σπουδῶν, ὡς ἀνωτ. σ. 291). Ἐκ τῆς γαλλικῆς ὅμως παραλλαγῆς, ἧτις ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ εἶναι ἐκτενεστέρα καὶ προσημοεικωτέρα, πληροφοροῦμεθα ὅτι: αἱ ἐξήκοντα γαλέραι ἤλθον εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἄρτης καὶ ἐφθασαν *au port de Saint Nicolas Le Tort, à la ville cité de la Prevasse* (βλ. Buchon, Recherches historiques, τόμ. Α', σ. 312, προχείρως δὲ ἐν Ἐπετηρ. ἑταιρ. βυζαντ. σπουδῶν, ὡς ἀνωτ., σ. 282, ὑπ. 1)· μανθάνομεν δηλαδὴ ὅτι κατὰ τὸ 1292 ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ φερομένου μετὰ τοῦ ὀνόματος *Πρέβεζα* ὑπῆρχε πόλις (*ville*), ἧς ὁ λιμὴν ὠνομάζετο *Ἅγιος Νικόλαος Le Tort*. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφές, ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη μαρτυρεῖ περὶ πέλεως κειμένης ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου.

²) Π. Ἀ. Φουρίκη, ἡ *Πρέβεζα*, ἐν Ἐπετηρίδι ἑταιρ. βυζαντινῶν σπουδῶν, 1 (1924) σ. 279. 293.

³) Π. Ἀ. Φουρίκη, ἡ *Πρέβεζα*, ὡς ἀνωτ. σ. 275. 279. 283 κ. ε.

εἰς ἣν καταλήγει τὸ μεσημβρινὸν ἄκρον τῆς Ἡπείρου, ἀκριβῶς δ' ἔναντι τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀκτίου καὶ κατὰ τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, συνωκίσθη ἡ Πρέβεζα.

Ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης, παρὰ τὰς ἐπ' αὐτῆς τοποθετήσεις ὑπὸ τινων μὲν τῆς Ὀμηρικῆς κώμης Ἀκτιάδος, ὑπ' ἄλλων δὲ τῆς ὑπὸ τοῦ Πύρρου θεμελιωθείσης Βερενίκης ἢ Βερενικίδος, φαίνεται ὅτι οὐδεμία παλαιότερα πόλις ἢ κώμη προὔπηρχε¹.

Χρόνος ἰδρύσεως καὶ πρώτης ἱστορικῆς μνείας. Ἡ κατὰ τὸν ἄνω-τέρω τρόπον, περὶ τὸν δωδέκατον αἰῶνα², συνοικισθεῖσα Πρέβεζα, ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς λήγοντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, καὶ ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1292, καθ' ὃ, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, ἐχρησίμευσεν ὡς ὀρμητήριον τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐπιτεθέντος κατὰ τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς στρατιᾶς³.

Ὄνομα. Τέλος περὶ τοῦ ὀνόματος ταύτης ὑπεστηρίξαμεν ἀλλαχοῦ⁴, ὅτι τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ ἡ ἄλβανικὴ λέξις *prevezë*, ἐνάρθρως *prevezä*, ἣτις μετ' ἀφομοίωσιν τοῦ κλειστοῦ *e* μετὰ τοῦ παρακειμένου ριζικοῦ ἀνοικτοῦ *e* ἔγινε *preveza* καὶ δηλοῖ ὅ,τι καὶ τὸ πέραμα⁵. Ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος αὐτομάτως⁴ προκύπτει ὅτι ὀνοματοδότη εἶναι οἱ γείτονες Ἀλβανοί, ὧν ἡ πρὸς τὰ νότια τῆς Ἡπείρου κάθοδος καὶ εἰς τὴν ἀπέναντι Ἀκαρνανίαν διαπεραίωσις ἀσφαλῶς πρέπει ν' ἀναχθῆ

¹) Π. Ἀ. Φουρίκη, ἡ Πρέβεζα, ὡς ἄνωτ. σ. 275 κ. ἐ.—Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστών οὐδὲν μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν παλαιότερας πόλεως.

²) Π. Ἀ. Φουρίκη, ἡ Πρέβεζα, ὡς ἄνωτ. σ. 279 κ. ἐ. Πρὸβλ. ἄνωτ. σ. 2.

³) Π. Ἀ. Φουρίκη, ἡ Πρέβεζα, ὡς ἄνωτ. σ. 281. κ. ἐ.

⁴) Π. Ἀ. Φουρίκη, ἡ Πρέβεζα, ὡς ἄνωτ. σ. 275 κ. ἐ.

⁵) Πρὸβλ. τὴν ἐμὴν πραγματείαν ἡ Πρέβεζα, ὡς ἄνωτ. σ. 283 κ. ἐ.—Ὁ Fr. Dölger, ἐν *Philologische Wochenschrift*, No 28 (1926) Sp. 744 κρίνων τὴν πραγματείαν τοῦ Ν. Βέη «*Imperios und Margaronia*» παρενόησε τὰ ὑπ' ἐμοῦ γραφέντα καὶ μοι παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν διὰ μικροῦ δημοσιεύματος *Zur Etymologie von Přeběza*, δημοσιευθέντος ἐν *Philologische Wochenschrift* No 17 (1927) Sp. 509 νὰ προσθέσῃ ὅτι ἐν Ἀγαῖτς ἀκούεται ἀκόμη καὶ σήμερον ἡ λ. *prebezä* ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς διόδου, τοῦ περάματος, τῆς διαβάσεως. — Ὁ δὲ Η. Cokolof, *Βυζαντινὰ Χρονικά (Leningrad 1928)* τόμ. 25, σ. 112 § 17, κρίνων τὴν περὶ Πρεβέζης μελέτην μου παραπέμπει εἰς τὸν F. N. Uspenskiĭ, ὅστις τὴν 1ην Ἀπριλίου 1926 ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Πετροπόλεως περὶ τοῦ «Πότε καὶ ὑπὸ τίνος ἐκτίσθη ἡ πόλις Πρέβεζα (μεταξὺ Ἡπείρου καὶ Ἀκαρνανίας)» ὑποστηρίξας τὴν ἐκ τοῦ σλαβικοῦ *prevezo* (περεβόζ = μεταφορά) προέλευσιν· βλ. *Βυζαντινὰ Χρονικά* τόμ. 24 (1926) σ. 124, 5, d. Ἀτυχῶς μέχρι τῆς στιγμῆς δὲν κατώρθωσα νὰ εὑρω ἐν Ἀθήναις τὰ πρακτικὰ τῆς ὡς ἄνω Ἀκαδημίας, διὸ ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἐπανέλθω ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.—Ὡς σλαβικὸν νομίζει τὸ ὄνομα τῆς Πρεβέζης καὶ ὁ ἐκ Βορ. Ἡπείρου Διογένης Χαρίτων, χωρὶς ὁμως νὰ προσάγῃ οὐδὲν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του· πρὸβλ. Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, ἐν Ἀθηνῶν τόμ. 37 (1925) σ. 243.

πέραν τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καὶ νὰ συσχετισθῆ πρὸς τὰς ἀπὸ βορρᾶ καθόδους τῶν Σλαύων καὶ τῶν Βουλγάρων ¹.

Τρόπος ἐξελίξεως. Περὶ τοῦ, ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως μέχρι τῆς πρώτης ἱστορικῆς μνείας (1292), τρόπου καὶ βαθμοῦ ἐξελίξεως τοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πρέβεζα* δημιουργηθέντος συνοικισμού δὲν ἔχομεν οὐδεμίαν πληροφορίαν, ὅπως ἐπίσης οὐδὲν σαφὲς καὶ συγκεκριμένον γνωρίζομεν περὶ τῆς καταστάσεως, εἰς ἣν διετέλει κατὰ τὸν χρόνον τῆς πρώτης μνείας ².

Διοικητικὴ ὑπαγωγή. Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τῆς διοικητικῆς ὑπαγωγῆς αὐτῆς ἔχομεν σαφεῖς εἰδήσεις μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως αὐτῆς. Διὸ πρὸς σχετικὴν παρακολούθησιν τῶν γεγονότων καταχωρίζομεν κατωτέρω σειρὰν βοηθητικῶν σημειωμάτων, ἐξ ὧν δύναται τις νὰ εἰκάσῃ τὰς ἐκάστοτε τύχας τῆς πόλεως.

Ἱστορικὰ σημειώματα.

1040—1204. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ τῆς Νικοπόλεως ἐκτεθέντων ἐμάθομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1040 καὶ ἐφεξῆς δὲν δύναται νὰ γίνηται λόγος περὶ τῆς *Νικοπόλεως*, ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ θέματος *Νικοπόλεως* ³, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου φυσικώτατα ὑπήγето καὶ τὸ νοτιώτατον ἠπειρωτικὸν ἄκρον, ἐφ' οὗ ἐκτίσθη ἡ *Πρέβεζα*. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο τὸς τύχας τοῦ ὅλου θέματος νὰ ἠκολούθει καὶ τὸ τμήμα τοῦτο, περὶ οὗ ἀτυχῶς δὲν γίνεται ἐν τῷ μεταξὺ οὐδεὶς ἰδιαίτερος λόγος, ὅπως δὲν γίνεται καὶ περὶ ἄλλων σημαντικωτέρων τμημάτων ἢ πόλεων. Ἄλλὰ καὶ αἱ περὶ τοῦ ὅλου θέματος πληροφορίες, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ⁴, εἶναι πτωχόταται, περιοριζόμεναι εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1199 καὶ 1204 διάστημα, καθ' ὃ τὸ θέμα *Νικοπόλεως*, δυνάμει τῆς κατὰ τὸ 1199 συναφθείσης, μεταξὺ Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Δουκὸς Ἑρρίκου Δανδόλου, ἐμπορικῆς συνθήκης, ἀφέθη ἐλεύθερον εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν Ἑνετῶν, διὰ δὲ τῆς κατὰ τὸ 1204 μεταξὺ τῶν Φράγκων, περὶ διανομῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, συναφθείσης συνθήκης «τὰ Νικοπόλεως» ἔλαχον εἰς τοὺς Ἑνετούς ⁵.

Δεσποτᾶτον Ἠπείρου (1204—1358). Ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν ἀπέσπασεν αὐτὰ σχεδὸν ἀμέσως ὁ ἰδρυτὴς τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου *Μιχαὴλ Δ' Ἄγγελος Κομνηνός* ⁶. Ὡστε ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς ἰδρύσεως τοῦ δεσποτάτου

¹) Ἠπειρ. Χρονικ., 3 (1928) σ. 137 κ. ε.

²) Πρὸβλ. ἀνωτ. σ. 2, 1.

³) Ἠπειρ. Χρονικ., 3 (1928) σ. 138 κ. ε.

⁴) Ἠπειρ. Χρονικ., 3 (1928) σ. 140 κ. ε.

⁵) Ἠπειρ. Χρονικ., ὡς ἀνωτ. σ. 140, ἐνθα καὶ σχετικαὶ βιβλιογραφικαὶ σημειώσεις

⁶) Τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου ἢ δεσποτᾶτον τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἄλλως ἐλέγετο, περιε-

(1204) μέχρι τοῦ ἔτους, καθ' ὃ τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἡ Πρέβεζα ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς (1292), τὰ Νικοπόλεως ἀπετέλουν τμήμα τοῦ δεσποτάτου.

Ἐὰς παρακολουθήσωμεν διὰ βραχέων τὰ ἱστορικά γεγονότα, ἅτινα προεκάλεσαν τὴν κατὰ τῆς Πρεβέζης ἐπίθεσιν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων, εἰς ἣν ὀφείλομεν καὶ τὴν πρώτην περὶ αὐτῆς ἱστορικὴν μνείαν.

Μετὰ τὸν τῷ 1271 ἐπελθόντα θάνατον τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ νέου δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, **Μιχαὴλ Β' Ἀγγέλου Κομνηνοῦ**¹, τὸ δεσποτάτον διηρέθη, ὡς γνωστόν, εἰς τρία τμήματα, ὧν τὸ ἓν, ἀποτελούμενον ἐκ τῆς Θεσπρωτίας, Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας, Δολοπίας καὶ τῆς νήσου Λευκάδος, περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐτέρου τῶν υἱῶν τοῦ **Μιχαὴλ Β'**, τοῦ **Νικηφόρου Α' Ἀγγέλου Κομνηνοῦ**, ὃν ἡ φιλόδοξος σύζυγος Ἄννα, ἀποτυχοῦσα εἰς τὰ περὶ συζεύξεως τῆς ὠραίας θυγατρὸς αὐτῆς **Θάμαρ** μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος **Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου** σχέδια, ἔθεσεν αὐτὸν ἀντιμέτωπον τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ **Νικηφόρος** δηλαδὴ παρακινούμενος ὑπὸ τῆς Ἄννης ἔσπευσε νὰ μετάσχη ἐπιχειρήσεων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀρξαμένων ὑπὸ τοῦ νόθου ἀδελφοῦ αὐτοῦ **Ἰωάννου**, εἰς ὃν εἶχε περιέλθει τὸ δεύτερον τμήμα τοῦ δεσποτάτου, ἀποτελούμενον ἐκ τῆς Θεσσαλίας, Φθιώτιδος, Πελασγιώτιδος καὶ Ὀζολικῆς Λοκρίδος.

Κατὰ τούτων, βοηθουμένων ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Φλωρεντίου τοῦ Ἄννονικοῦ καὶ τοῦ κόμιστος Κεφαλληνίας **Ριχάρδου Ὁρσίνη**, ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλεν ἰσχυρὰς δυνάμεις, αἵτινες νικήσασαι τοὺς συμμάχους πλησίον τῆς Λαμίας, ἐκ τῆς Θεσσαλίας διὰ τοῦ Μετσόβου ἔφθασαν εἰς Ἰωάννινα. Συγχρόνως δὲ ἀπέστειλε καὶ στόλον ἐξήκοντα γεννουατικῶν γαλερῶν, ὅστις εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ κατέλαβε τὴν Πρέβεζαν, ἣν καὶ ἐκούρσευσε διὰ τοῦ ἐπιβαίνοντος αὐτοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Ἡ κατὰ τῆς Πρεβέζης ἐπιδρομή, ἣν ἀναγράφουσι πάντα σχεδὸν τὰ *Χρονικά* τῆς περιόδου ἐκείνης², ἐγένετο, ὡς προείπομεν, κατὰ τὸ ἔτος

λάμβανεν, ὡς γνωστόν, τὴν Ἡπειρον ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Αἰτωλίαν μέχρι Ναυπάκτου καὶ τὴν δυτικωτέραν Θεσσαλίαν. Πρωτεύουσαν δ' εἶχε τὴν Ἄρταν.

¹) Τὸν ἰδρυτὴν τοῦ δεσποτάτου **Μιχαὴλ Α' Ἀγγέλου Κομνηνόν**, δολοφονηθέντα ἐν Βερατίῳ κατὰ τὸ 1214, διαδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ **Θεόδωρος Ἀγγελος**, ὅστις ἠττηθεὶς κατὰ τὴν παρὰ τὴν Κλοτινίτσαν μάχην (1230) ἠχμαλωτίσθη καὶ ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων **Ἰωάννου Ἀσάν**. Μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ Θεοδώρου ὁ νόθος υἱὸς τοῦ δεσπότη **Μιχαὴλ Α', Κωνσταντῖνος Κομνηνός**, διεκδικήσας τὰ ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου δικαιώματα ἐγένετο ἰδρυτὴς τοῦ νέου δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1230—1271) μετονομασθεὶς **Μιχαὴλ Β' Ἀγγελος Κομνηνός**.

²) Π. Α. Φουρίκη, ἡ Πρέβεζα, ὡς ἄνωτ. σ. 282, ἐνθα καὶ πλήρης βιβλιογραφία.— Τὸ *Χρονικὸν* τοῦ **Μορέως** περιγράφει ταύτην ὡς ἑξῆς :

1292¹. Δὲν διήρκεσε δ' αὕτη εἰ μὴ δύο μόνον ἡμέρας, διότι ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῆ, ὁ δὲ στόλος μόλις ἀντελήφθη τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν κάθοδον τοῦ Φλωρεντίου ἀπέπλευσεν εἰς Βόνιτσαν καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ δεσποτάτου, μετὰ τὸν τῷ 1296 ἐπελθόντα θάνατον τοῦ δεσπότη Νικηφόρου, περιήλθεν εἰς ἰὸν ἀνήλικον αὐτοῦ υἱὸν *Θωμᾶν*, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ἐπιτροπευομένου ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἄννης Παλαιολογίνης Καντακουζηνῆς, ὁ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ *Θάμαρ* γαμβρός, *Φίλιππος ὁ Ταραντῖνος*, κατέστη ἐπικίνδυνος ἀπαιτητῆς τῶν ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου δικαιωμάτων. Δὲν παρήλθεν ὅμως πολὺς χρόνος καὶ ἄλλος κίνδυνος δεινότερος ἠπειλήσε τὸ δεσποτάτον. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ δηλαδή, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Ἄνδεγαυνοὶ προφασιζόμενοι, ὅτι ὁ κατὰ τὸ 1318 δολοφονήσας τὸν δεσπότην *Θωμᾶν* καὶ ἀνακηρύξας ἑαυτὸν δεσπότην *Ρωμανίας*, *Νικόλαος* κόμης *Ζακύνθου* καὶ *Κεφαλληνίας*, ἦτο παράνομος σφετεριστῆς τοῦ τίτλου καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου δικαιωμάτων, εἰσέλασαν εἰς τὸ δεσποτάτον καὶ κατέλαβον οἱ μὲν αὐτοκρατορικοὶ τὸν *Αὐλῶνα*, τὰ *Ἰωάννινα* καὶ τὴν Ἄρταν, οἱ δὲ Σέρβοι τὸ *Δυρράχιον*. Μετὰ πολλῆς δὲ δυσκολίας κατώρθωσε ν' ἀναχαιτίσῃ τούτους *Φίλιππος ὁ Ταραντῖνος*, ὅστις καὶ ἀφῆρεσε τὸ *Δυρράχιον* ἀπὸ τῶν Σέρβων.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ *Νικόλαος* παρασκευάσας στρατὸν ἠτοιμάζετο νὰ προβῆ εἰς ἀνάκτησιν τῶν *Ἰωαννίνων* εὐρέθη ἀντιμέτωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ *Ἰωάννου*, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ συζευχθεὶς Παλαιολογινὰν τινα ἐκήρυξεν ἑαυτὸν δεσπότην *Ἠπείρου*. Κατὰ δὲ τὴν τῷ 1323 μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν γενομένην σύγκρουσιν ἐφρονεύθη ὁ *Νικόλαος* καὶ ὁ *Ἰωάννης* ἔμεινε μόνος δεσπότης *Ἠπείρου* μετονομασθεὶς *Ἰωάννης Ἄγγελος Κομνηνός* (1323—1335). Ἐπὶ τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Γ' προήλασε μέχρι *Δυρραχίου* καὶ κατήλθεν εἰς τὰς χώρας τοῦ δεσποτάτου γενόμενος κύριος τῶν *Ἰωαννίνων*, τῆς Ἄρτης, τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Αἰτωλίας (1335).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ *Ἰωάννου*, δηλητηριασθέντος ὑπὸ τῆς συζύγου

*Ἐκείνη ἡ ὑποδρομή, τὸ κοῦρσον ὅπου ἐγίνη,
οὐδὲν ἐπολυεπέρασεν μόνον καὶ δύο ἡμέρας·
ἐντὺς μαντᾶτα ἤφεραν ἐτότε τοῦ Δεσπότην
τὸ πῶς ἐκαταλάβασιν εἰς τὸν κόρπον τῆς Ἄρτας,
κάτεργα ἐξῆντα ἦλθασιν, τὰ ἐνι τῶν Γενουβήσων
Ἔς τ ἡ ν Π ρ έ β ε ζ α ν ἀπόξεψαν κουρεῦουν τὰ χωρία,
καὶ ὤρμησαν καὶ ἔρχονταν ὀλόρθα εἰς τὴν Ἄρταν.*

Πρβλ. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (ἔκδ. J. Schmitt), Ρ στ. 9103 κ. ἐξ.

¹) Π. Α. Φουρική, *Ἡ Πρέβεζα*, ὡς ἄνωτ., σ. 282.

αὐτοῦ Ἄννης Παλαιολογίνης, ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Νικηφόρος Β'* (1335—1356), ἵνα ἀνακτήσῃ τὰς χώρας, ὧν ἦτο κύριος ὁ πατὴρ αὐτοῦ, προσέφυγεν εἰς τὴν προστασίαν τῆς Αἰκατερίνης de Valois, χήρας Φιλίππου τοῦ Ταραντίνου, διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς ὁποίας καὶ ἐπέτυχεν ἐν μέρει τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ κατὰ τὸ 1338.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως εἶχεν ἀναλάβει τὴν διοίκησιν τῶν τῆς Σερβίας ὁ ἰσχυρὸς ἡγεμὼν *Στέφανος Δουσάν* (1331—1355), ὅστις κατώρθωσε νὰ προελάσῃ μέχρι Θράκης, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας, ἀναγορευθεὶς τῷ 1349 τσάρος τῶν *Σέρβων καὶ Γραικῶν*, δεσπότης τῆς Ἄρτης καὶ κόμισ τῆς Βλαχίας. Τὸ ἐπόμενον ὅμως ἔτος (1350) ὁ αὐτοκράτωρ *Ἰωάννης Καντακουζηνὸς* ἐπιτεθεὶς μεθ' ὁρμῆς κατὰ τοῦ Δουσάν ἠνάγκασε τοῦτον νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ νὰ ἀποσυρθῇ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἃς πρὸ μικροῦ εἶχε καταλάβει.

Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ Δουσάν (1355) καὶ τὴν πτώσιν τοῦ αὐτοκράτορος *Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ* (1355) ἐπῆλθε μεγάλη ἀναρχία εἰς τὸ Σερβικὸν κράτος καὶ σύγχυσις εἰς τὸ κράτος τοῦ Βυζαντίου. Τῆς εὐκαιρίας δὲ ταύτης ἐπιληφθεὶς ὁ *Νικηφόρος Β'* ἐπεχείρησε, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, τὴν ἀνάκτησιν τῆς πατρῴας κληρονομίας καὶ τὴν ἐπανίδρυσιν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου (1356). Ἀτυχῶς ὅμως ἄστοχος ἐνέργεια αὐτοῦ¹ ἐγένεν ἀφορμὴ δυσαρρεσκείας καὶ ἐπαναστάσεως τῶν Ἀλβανῶν, ἧς συνέπεια ἦτο ἡ περὶ τὴν πόλιν Ἀχελῶον, μεταξὺ Ἀγγελοκάστρου καὶ Αἰτωλικοῦ, μάχη (1358), ἐν ἣ ἐφονεύθη ὁ *Νικηφόρος Β'*.

Ἀλβανοὶ δεσπότες Ἠπείρου (1358—1418). Τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου ἐπηκολούθησεν ἡ ὀριστικὴ διάλυσις τοῦ δεσποτάτου καὶ ἡ ὑπαγωγὴ τῶν χωρῶν αὐτοῦ εἰς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Ἀλβανούς. Τῶν τελευταίων ἡγεῖτο ὁ *Κάρολος Θόπιας ἢ Τόπιας*, ὅστις ἐπωνομάσθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας, καὶ οἱ φύλαρχοι *Γκῖνος Σπάτας Μπούας* καὶ *Πέτρος Λιόσας*, οἵτινες ἐγένοντο κύριοι, ὁ μὲν πρῶτος τῶν Αἰτωλικῶν χωρῶν, ἀπὸ τοῦ Ἄετοῦ (Ἀχελῶου) μέχρι τοῦ Ἀγγελοκάστρου καὶ ἐπέκεινα, ὁ δὲ δεύτερος τῶν βορείων τοῦ Ἀμβρακικοῦ μετὰ τῆς Ἄρτης καὶ τῶν Ρωγῶν καταστήσας ἔδραν αὐτοῦ τὴν Ἄρταν.

Οὕτω μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ δεσποτάτου φύλαρχοι Ἀλβανοὶ ἐγκατε-

¹) Ὁ *Νικηφόρος Β'* ποθῶν νὰ ἐπισύρῃ τὴν συμπάθειαν τῶν Σέρβων ἀπεμάκρυνε τὴν ἐλληνίδα σύζυγον, Μαρίαν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος *Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ*, ὅπως συζευχθῇ μετὰ τῆς γυναικαδέλφης τοῦ θανόντος τσάρου τῶν Σέρβων *Συμεῶν*. Ἡ ἐνέργεια ὅμως αὕτη δυσηρέστησε σφόδρα τοὺς Ἀλβανούς καὶ ἰδίᾳ τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν οἶκον τῶν Καντακουζηνῶν καὶ προήγαγεν αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν, ἧς ἀποτέλεσμα ἦ πτώσις καὶ ὁ θάνατος τοῦ *Νικηφόρου*.—Βλ. *Ἰ. Καντακουζηνοῦ*, *Ἱστοριῶν* 3, 317. 318. 319, ἐκδ. Βόννης.

στάθησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἡπείρου καταλύσαντες τὴν ἐν αὐτῇ Ἀνδηγαυϊκὴν ἀρχὴν καὶ ἰσχυρῶς ἀνταγωνιζόμενοι ὅτε μὲν κατὰ τῶν Σέρβων, ὅτε δὲ κατὰ τῶν Ἰταλῶν χωροδεσποτῶν, ὅτε ὁμως καὶ κατ' ἀλλήλων.

Τὸν Πέτρον Λιόσαν, θανόντα κατὰ τὸν τῷ 1374 ἐνσκήψαντα ἐν Ἄρτη λοιμόν, διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Λιόσας, ὃν μετ' ὀλίγον ἐξέβαλε τῆς Ἄρτης ὁ ἕτερος τῶν φυλάρχων, ὁ δραστήριος καὶ κατὰ πάντα λαμπρὸς Γκίνος Σπάτας Μπούας, ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἀφῆρεσε καὶ τὴν Ναύπακτον ἀπὸ τῶν Ἀνδηγαυῶν.

Τὸν Γκίνον Σπάταν Μπούαν ἀποθανόντα τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1400 διεδέχθη εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνήκοντος εἰς αὐτὸν τμήματος ὁ Μαυρίσκος Μπούας Σγουρός, ὅστις μετὰ ὀκτὼ ἔτη (1408) ἀπὸ τῆς Ἄρτης ὀρμώμενος κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος τῶν Ἰωαννίνων καὶ μετ' αὐτῶν ὅλης τῆς παλαιᾶς Ἡπείρου. Ἡ ἀλβανικὴ ὁμως αὕτη κυριαρχία δὲν διήρκεσεν εἰ μὴ μόνον δέκα ἔτη, διότι ὁ ἐκ τοῦ λαμπροῦ οἴκου τῶν *Toschi* τῆς Νεαπόλεως Κάρολος Α' Τόκκος, δούξ τῆς Λευκάδος καὶ παλατῖνος κόμης Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, διεκδικῶν τὴν κυριαρχίαν τῶν ὑπὸ τοῦ Φλωρεντίνου Ἡσαῦ Βουονδελμόντη¹ κατεχομένων Ἰωαννίνων, ὡς ἀνεψιὸς καὶ μόνος κληρονόμος τούτου, ἀποθανόντος τῷ 1408 ἄπαιδος, κατώρθωσε μετὰ δεκαετεῖς προσπάθειας νὰ νικήσῃ ἐν μάχῃ (1418) καὶ φονεύσῃ τὸν Μαυρίκιον Μπούαν.

Οἱ Τόκκοι ἐν Ἡπείρῳ (1418—1430). Ὁ Κάρολος γενόμενος μετ' ὀλίγον κύριος οὐ μόνον τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Ἄρτης καὶ τῆς λοιπῆς Ἡπείρου, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας, ἔλαβε τὴν προσηγορίαν τοῦ δεσπότη τῶν Ρωμαίων, ἦν καὶ διετήρησε μέχρι τοῦ Ἰουλίου 1429, ὅτε καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἰωαννίνοις².

Τοῦτον διεδέχθη ἐν τῇ δεσποτείᾳ ὁ υἱὸς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, Λεονάρδου τοῦ Β', Κάρολος ὁ Β' Τόκκος, ὅστις τὴν μὲν Λευκάδα καὶ Βόνιτσαν παρεχώρησεν εἰς τὴν χήραν τοῦ Καρόλου Α', τὴν ἐκ Φλωρεντίας Φραγκῖσκαν, τὴν δὲ ἐντὸς τοῦ Ἀχελῷου χώραν τῆς Ἀκαρνανίας εἰς τοὺς νόθους υἱοὺς τοῦ Καρόλου Α'³.

¹) Ὁ Φλωρεντῖνος οὗτος εὐπατριδῆς συζευχθεὶς μετὰ τῆς χήρας τοῦ Σέρβου τυράννου τῶν Ἰωαννίνων Πρελιούμποβιτς ἐγένετο, ὡς γνωστόν, κυρίαρχος τῶν Ἰωαννίνων (1386—1408)· τοῦτον ἀποθανόντα ἄπαιδα διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Κάρολος Α' Τόκκος.

²) Ὁ Κάρολος Α' γενόμενος κύριος καὶ τῶν ἐν Ἡπείρῳ κτήσεων διέτριβεν ὅτε μὲν ἐν Κεφαλληνίᾳ, ὅτε δὲ ἐν Λευκάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἄρτῃ καὶ Ἰωαννίνοις, ἐνθα καὶ ἀπέθανε.

³) Ὁ Κάρολος Α' ἀφησε πέντε νόθους υἱοὺς, τὸν Μέμνονα, τὸν Ἡρακλίαν, τὸν Τέρ-

Μικρόν ὅμως μετὰ ταῦτα ἀνεφύησαν διχόνοιαι μεταξὺ τοῦ Καρόλου Β΄ καὶ τῶν νόθων υἱῶν τοῦ Καρόλου Α΄, πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν ἑποίων ἐζητήθη ἡ διαιτησία τοῦ τότε δεσπότη Πελοποννήσου *Κωνσταντίνου Παλαιολόγου*, ὅστις ἀπέστειλε τὸν ἱστορικὸν Φραντζῆν ὡς διαιτητὴν. Ἀποτυχούσης ὅμως τῆς ἀποστολῆς ταύτης τοῦ Φραντζῆ, διότι οὗτος ἠχμαλωτίσθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1430 παρὰ τὴν Λευκάδα ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς δουκίσσης Φραγκίσκης διατελούντων Καταλάνων¹, οἱ νόθοι υἱοὶ τοῦ Καρόλου Α΄ ἀπέστειλαν ἓνα ἐξ αὐτῶν, τὸν Μέμνονα, πρὸς τὸν σουλτάνον *Μουράτ Β΄* καὶ ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ πρὸς ἐγκατάστασιν ἐν τῇ πατρῷα κληρονομίᾳ.

Οἱ Τούρκοι (1430—1684). Ὁ *Μουράτ* δραξάμενος τῆς εὐκαιρίας, ἀπέστειλεν ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης (29 Μαρτίου 1430) τὸν στρατηγὸν *Σινάνην* κατὰ τοῦ Καρόλου, ὃν καὶ ἐπολιόρησεν ἐν Ἰωαννίνοις. Ὁ Κάρολος Β΄ Τόκκος ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ διὰ συνθήκης τὴν 9 Ὀκτωβρίου 1430 εἰς τοὺς Τούρκους τὰ Ἰωάννινα καὶ ν' ἀποχωρήσῃ εἰς Ἄρταν γενόμενος ὑποτελὴς τῶν Τούρκων. Οὗτοι δὲ τέλος ἐπωφελοῦμενοι τοῦ θανάτου τοῦ Καρόλου Β΄, ἐπισυμβάντος τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1448, κατώρθωσαν νὰ καταλάβωσι τὴν Ἄρταν τὸν Μάρτιον τοῦ 1449 καὶ γίνωσιν οὕτω κύριοι ὅλου τοῦ δεσποτάτου.

Ἡ ἱστορικὴ αὕτη ἀνασκόπησις ἦτο, νομίζομεν, ἀναγκαία, διότι οὕτω δύναται τις νὰ ἔχη συντομωτάτην εἰκόνα τῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην Ἑπειρωτικῶν πραγμάτων, ἅμα δὲ καὶ τὴν εὐκαιρίαν νὰ κρίνῃ περὶ τῶν τυχῶν τῆς *Πρεβέζης*, αἵτινες, ὡς καὶ ἄλλαχοῦ εἶπομεν, δὲν θὰ ἦσαν διαφοροὶ τῶν τυχῶν τῆς περιοχῆς, ἐν ἧ αὕτη ἔκειτο.

Εἶναι περίεργον ὅτι ἀπὸ τῆς ἐν τῷ *Χρονικῷ* τοῦ *Μορέως* καὶ τοῖς συγχρόνοις ἐκείνου *Χρονικοῖς* μνείας τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀλοσχεροῦς καταλήψεως τῆς Ἠλείρου οὐδαμοῦ, ἐξ ὧσων ἡμῖν γνωστόν, ἀναφέρεται τὸ ὄνομα αὐτῆς. Ἐτι δὲ περιεργότερον εἶναι ὅτι καὶ ὁ κατὰ τὰ 1435/6 ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἠπειρον *Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος*² οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως, μολονότι διηλθε πρὸ αὐτῆς καὶ διὰ τοῦ Ἀράχθου ἔφθασε μέχρι τῆς Ἄρτης³, ἐν ἧ διέμνηεν ὁ Κάρολος Β΄ Τόκκος, ὡς ἡγεμῶν ὑποτελὴς ἤδη τῶν

νον (βλ. *Χαλκοκονδύλην*, Ε΄, 237, ἔκδ. Βόννης), τὸν Ὀρλάνδον, ὅστις ἐγένετο δεσπότης τῆς ἐν Ἠλείρῳ Ρινιάσης, καὶ πέμπτον τινά, οὗ δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα.

¹) Φραντζῆ, *Ἱστοριῶν*, Β΄, 9, ἔκδ. Βόννης.

²) Περὶ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης τοῦ *Κυριακοῦ* βλ. *Ἠπειρ. Χρονικ.* ἔτ. 1 (1925) σ. 110 κ. ἐξ.

³) Ὁ *Κυριακὸς* τὴν Ἄρταν πλημμελῶς ὀνομάζει *Acarthaniam urbem* καὶ *Arachtheam civitatem*, ἐν ᾧ ὀρθὸν θὰ ἦτο νὰ ὀνομάζεν αὐτὴν *Ambraciam* (Ἀμβρακίαν),

Τούρκων, δυνάμει τῆς συνθήκης τῶν Ἰωαννίνων (1430). Ἐν ᾧ δέ, ὡς ἐν τοῖς περὶ Νικοπόλεως εἶδομεν, λέγει ὅτι ἐπεσκέφθη τὰ ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως¹, δὲν ὁμιλεῖ ποσῶς περὶ τοῦ εἰς μικρὰν ἀπὸ τούτων ἀπόστασιν ἀπὸ πολλοῦ ὑπάρχοντος νεωτέρου συνοικισμοῦ², πρὸ τοῦ ὁποίου, εἴτε ἕνεκα ἐναντίου ἀνέμου εἴτε διότι ἠπείγετο, ὅπως ταχύτερον φθάσῃ εἰς τὴν Ἄρταν, φαίνεται ὅτι παρήλθεν ἀπλῶς καὶ μακρόθεν εἶδε τὸ μέγα δάσος, τὸ ὁποῖον καλεῖ Δωδωναῖον, ὡς καὶ τὴν παρὰ τὴν Νικόπολιν περιφανῆ πόλιν³, ἧς ἀποσιωπᾶ τὸ ὄνομα.

Μολονότι δὲ κατὰ τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἐπιστροφὴν, καθ' ἣν διὰ δευτέραν φοράν ἐπεσκέφθη τὴν Ἄρταν καὶ ἐπὶ μακρὸν διέμεινεν ἐν αὐτῇ, ἀναφέρει ὅτι μετέβη μετὰ τοῦ Καρόλου Β' Τόκκου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ πρὸ τοῦ λυκαυγοῦς τῆς 8ης Σεπτεμβρίου 1436 προσωρμίσθη εἰς τὰς Ἀκτιακὰς ἀκτὰς τῆς Νικοπόλεως καὶ πηδήσας εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ Δωδωναίου δάσους (sic) μετέσχε κυνηγεσίῳ γενομένου εἰς τὰ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀκτῶν ἐκτεινόμενα δάση⁴, δὲν ἀναφέρει οὐδὲν περὶ τῆς Πρεβέζης, ἧς ἀποσιωπᾶ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα

Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἄλλως εἰ μὴ ὅτι ὁ ἀμελής τὴν ἔκφρασιν⁵ καὶ ἀρχαιοπληκτος περιηγητής, ὅστις ἀποσιωπᾶ τὸ ὄνομα καὶ αὐτῆς τῆς ἀπὸ πολλοῦ ἀκμαζούσης Ἄρτης, ἀποκαλῶν αὐτὴν *urbem Acarnaniam* καὶ *Arachtheam civitatem*⁶, θηρεύων πανταχοῦ ἀρχαίων πόλεων ὀνόματα, ἀσφαλῶς διὰ τοῦ «ubi insigniam prope Nicopolim civitatem... vidimus», δὲν νοεῖ ἄλλο εἰ μὴ τὴν Πρεβέζαν, ἧς κατὰ τὸ σύστημα αὐτοῦ ἀποσιωπᾶ τὸ ὄνομα⁷.

διότι οὕτω ἐκαλεῖτο ἢ κατὰ τὴν θέσιν ταύτην κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους ὑπάρχουσα πόλις.

¹) Ἡπειρ. Χρονικ., 3 (1928) σ. 141.

²) Τὸν ὄρον συνοικισμὸς μεταχειριζόμεθα προκειμένου περὶ τῆς Πρεβέζης, διότι μέχρι τοῦδε δὲν ἔχομεν σαφῆ πληροφορίαν περὶ τῆς μορφῆς αὐτῆς, ἂν δηλαδὴ ἦτο χωρίον ἢ πόλις. Πρὸβλ. ἀνωτ. σ. 2 ὑπ. 1.

³) Ἡπειρ. Χρονικ., 1, σ. 111: *Dodonaeam ipsem venimus magnam et nobilissimam sylvam, ubi insigniam prope Nicopolim vetustissimam civitatem, et antiquissima procul vidimus magni vestigia Jovis.*

⁴) Ἡπειρ. Χρονικ., 1, σ. 114/5.

⁵) Περὶ τῆς ἀμελοῦς ἐκφράσεως τοῦ Κυριακοῦ βλέπε καὶ ὅσα ἐγράψαμεν ἐν Ἡπ. Χρονικ. 3, 141.

⁶) Ἡπειρ. Χρονικ., 1, σ. 111, ἐνθα διὰ τῶν «*Acarnaniam tandem Arachtheam civitatem ipsam in ripa*», «*magnam perambulavimus urbem, vidimus Acarnaniae vetustissimae civitatis egregias architectorum operibus portas...*» καὶ «*Ex Acarnaniae urbe...*» νοεῖ τὴν Ἄρταν, ἣν καλεῖ *Acarnaniam* ἀντὶ *Ambra-ciam*, ἀφ' οὗ, ὡς γνωστόν, τῆς ἀρχαίας Ἀμβρακίας τὴν θέσιν κατέλαβεν αὐτή.

⁷) Περὶ τῆς μετὰ τῆς Νικοπόλεως συγχύσεως τῆς Πρεβέζης βλ. Ἐπειτηρ. ἑταιρ. βυζαντινῶν σπουδῶν, 1, 275 κ. ἐξ.

Εύρισκόμεθα ἤδη εἰς τὴν ἀποφράδα περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις (Θεσσαλονίκη, Ἰωάννινα, Ἄρτα) καὶ χῶραι (Μακεδονία, Ἡπειρος, Θεσσαλία, Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία) διὰ τῆς βαθμιαίας πτώσεως αὐτῶν προητοιμάζον τὴν πτῶσιν τῆς Πόλεως καὶ σὺν αὐτῇ τὴν πτῶσιν τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ.

Περὶ τῆς εἰς τοὺς Τούρκους ὑποταγῆς τῆς Πρεβέζης Σεραφεῖμ ὁ Βυζάντιος γράφει ὅτι αὕτη «ὑπέπεσε τὸ πρῶτον ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν περὶ τὸ 1430 ἔτος, ὅτε τῆς αὐτῆς τύχης ἔτυχον καὶ πολλὰ μέρη τῆς Ἡπείρου, πρὸ πάντων δὲ τὰ Ἰωάννινα»¹. Τὴν γνώμην ταύτην παρεδέχθησαν καὶ ἄλλοι ὡς βάσιμον². Καθ' ἡμᾶς ὅμως δὲν εἶναι τοῦτο εἰ μὴ ἀπλῆ εἰκασία.

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Κάρολος Β' Τόκκος μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ παράδοσιν τῶν Ἰωαννίνων (9 Ὀκτωβρίου 1430) ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Ἄρταν καὶ ἐκεῖ ἐδέσποσε μέχρι τοῦ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1448 ἐπελθόντος θανάτου αὐτοῦ καὶ ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν ἔγιναν κύριοι τῆς πόλεως ταύτης εἰ μὴ τὸν Μάρτιον τοῦ 1449. Ἄν λοιπὸν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι λόγῳ τῆς θέσεως αὐτῆς ἡ Πρέβεζα ἔπρεπε ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν δυναστικὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτης, λογικώτερον εἶναι νὰ δεχθῇ ὅτι αὕτη δὲν περιῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων εἰ μὴ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ἄρτης, δηλαδὴ μετὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1449. Πάντως ἡ πτῶσις τῆς Πρεβέζης δὲν δύναται νὰ συγχρονισθῇ μετὰ τῆς πτώσεως τῶν Ἰωαννίνων. Ὡς ἀπόδειξις δὲ τούτου δύναται νὰ προσαχθῇ καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ Κυριακοῦ τοῦ Ἀγκωνίτου, ὅστις ἐπισκεφθεὶς, ὡς προείπομεν, τὴν *Nicopolitanam civitatem* (τ. ἔ. τὴν Πρέβεζαν) περὶ τὰ μέσα Ἰανουαρίου 1436, ὁμιλεῖ περὶ ταύτης ὡς περὶ χώρας ἀνηκούσης εἰς τὸν Κάρολον Β' Τόκκον³, οὐδένα δὲ λόγον οὔτε κἄν ὑπαινιγμὸν κάμνει περὶ τῆς ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ παρουσίας τῶν Τούρκων, ἐν ᾧ ἀλλάχοῦ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ἀναφέρων, ὅτι ἔμαθεν ἐν Ἄρτῃ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων μάχην τὴν γενομένην τὴν 16ην Σεπτεμβρίου 1436⁴.

Ὁ Σπ. Ἀραβαντινός, ἄγνωστον ποῦ στηριζόμενος, θέτει τὴν ὑπὸ τοὺς Τούρκους ὑποταγὴν τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὸ ἔτος 1495⁵, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ μὲν Μελέτιος θέτει τὴν ἴδρυσιν τῆς Πρεβέζης ὑπὸ μορφὴν

¹) Σεραφεῖμ τοῦ Βυζαντίου, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινὸς περιλήψεως τῆς Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, Ἀθήναι 1884, σ. 219.

²) Σ. Ι. Βουτυρά, Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας, ἐν λ. Πρέβεζα.—Μπάρτ και Χίρστ, Λεξικὸν Ἑγκυκλοπαιδικόν, τόμος Ε' σ. 921.

³) Ἡπειρ. Χρονικ. 1, 111 κ. ἐξ.

⁴) Ἡπειρ. Χρονικ. 1, 114.

⁵) Σπυρ. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, Ἀθήναι 1895, σ. 108.

κάστρου¹, ὃ δὲ Βυζάντιος τὴν πρώτην ἱστορικὴν ἐμφάνισιν αὐτῆς², ἐσφαλμένως νομίζων τὸ ἔτος τοῦτο ὡς ἔτος ὀλοσχεροῦς ὑποταγῆς τῆς Ἡπείρου, ἐν ᾧ αὕτη, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, εἶχε συντελεσθῆ κατ' οὐσίαν μὲν τῷ 1430, κατὰ τύπους δὲ τῷ 1448/9.

Ἡ ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένη χρονολογία εἶναι πιθανὸν ὅτι συνδέεται μετὰ τῆς κατὰ τὸ 1495, ὑποκινήσει τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Η', γενομένης ἐν Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἐπαναστατικῆς κινήσεως³. Εἶναι δηλαδὴ πιθανόν, κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, νὰ ἀνηγέρθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων φρούρια ἢ ἄλλου εἴδους ὀχυρώματα⁴ πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἀπὸ τῆς δύσεως ἐπιφαινομένου κινδύνου, ὅστις ὁμως ἀπειράπη ἀφ' ἑαυτοῦ, διότι ὁ Κάρολος μαθὼν ὅτι ἐνηργεῖτο κατ' αὐτοῦ εὐρωπαϊκὴ συμμαχία ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ σχέδια αὐτοῦ καὶ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν θηριωδίαν τῶν Τούρκων.

Κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ ἐναντίον τῆς Ἑνετίας κηρυχθέντα τῷ 1499 πόλεμον ἐπεισοδιακῶς ἀναφέρεται ἡ Πρέβεζα. Ὁ Βαγιαζίτ δηλαδὴ ἐπιβὰς τοῦ στόλου τὴν 15 Ἀπριλ. 1500, ἔπλευσεν ἐναντίον τῶν ἐνετικῶν κτήσεων· φθάσας δὲ τὴν 12 Ἰουνίου εἰς Ναύπακτον καὶ διαμείνας ἐν αὐτῇ περὶ τὰς δώδεκα ἡμέρας ἔπλευσεν εἶτα πρὸς τὸ Κύβο-Δουκάτο τῆς Λευκάδος, πρὸ τοῦ ὁποίου συνηνώθη μετὰ τῶν ἐκ Πρε-

¹) Μελετίου. Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, Βενετία, 1807. τόμ. 2, σ. 279 : Πρέβεζα, κάστρον νέον κτισθὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1495.—Πρβλ. Παν. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία Ἡπείρου, Ἀθήναι, 1857, τόμ. 2, σ. 133.—Ζώτου Μολοσσού, Ἡπειρωτικαὶ Μελέται, Δρομολόγιον, Ἀθήναι, 1878 τόμ. 4, σ. 51 κ. ἔξ.

²) Σεραφεῖμ Βυζαντίου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 219 «ἱστορικῶς δὲ ἀναφέρεται, κατὰ τὸ ἔτος 1495, ὅτε οἱ Ὀθωμανοὶ, κατασχόντες ἅπαντα τὰ τῆς παλαιᾶς Ἡπείρου μέρη, καθίδρυσαν ναύσταθμον ἐν αὐτῇ ἐφελκύσαντες καὶ οἰκητὰς ἐκ τῶν πέριξ Ἀκαρνάνων καὶ Ἡπειρωτῶν ὑπηκόων αὐτῶν, καὶ Ὀθωμανικῶν εἰς οἰκογενειῶν· ἐγείραντες δὲ καὶ ὀχυρώματα ἐπέδωκαν αὐτῇ ἐποψιν πόλεως, καταστήσαντες ἐν αὐτῇ καὶ νεώριον ἐν ᾧ διέμενον τὰ πολεμικὰ αὐτῶν κάτεργα». Τ' ἀνωτέρω ἀντέγραψεν ἀσφαλῶς ἀπὸ τῆς Χρονογραφίας τῆς Ἡπείρου τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ σ. 133.

³) Ὅργανα τῶν ἐν Ἡπείρῳ καὶ Ἑλλάδι ἐνεργειῶν τοῦ Καρόλου ἦσαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Δυρραχίου, ὁ Ἄνδρέας Παλαιολόγος, υἱὸς τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου δεσπότη τῆς Πελοποννήσου, ὁ Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης ὁ ἐκ Κομνηνῶν καὶ ἄλλοι· περὶ τῆς ἐξελεύσεως τῆς στάσεως ταύτης πρβλ. Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθήναι, 1869, σ. 56 κ. ἔξ.

⁴) Πρβλ. Μελέτιον, ὡς ἀνωτ. τόμ. 2, σ. 279 καὶ Σεραφεῖμ Βυζαντίον, ὡς ἀνωτ. σ. 219.—Ὁ André Grasset Saint Sauver, ὁ νέος, πρόξενος τῆς Γαλλίας, διαμείνας ἐν Κερκύρα, Ζακύνθῳ, Λευκάδι κλπ. κατὰ τὰ 1782/4 μέχρι τοῦ 6 ἔτους τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, ἐν τῷ Voyage historique, litteraire et pittoresque dans les Isles et possessions ci-devant Vénitienes du Levant, σ. 216 λέγει ὅτι οἱ Τούρκοι καταλαβόντες τὴν Πρέβεζαν ἔκτισαν ἓν φρούριον σχεδὸν ὅμοιον τῷ τῆς Ἁγίας Μαύρας, ἀλλ' ὁμως ὀλιγοτέρας ἐκτάσεως.

βέζης εἴκοσι ὀκτὼ πλοίων, μεθ' ὧν καὶ ἐστράφη πρὸς τὴν Μεθώνην ¹, ἧς καὶ ἐγένετο κύριος τὴν 10 Αὐγούστου 1500. Γενόμενος δὲ κύριος τῆς Πύλου (15 Αὐγούστου) καὶ τῆς Κορώνης ἔπλευσε κατὰ τοῦ Ναυπλίου, πρὸ τοῦ ὁποίου ὁμως ἐπ' ὀλίγον διέμεινεν, διότι ἐπληροφορήθη, ὅτι ἐνετικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βενεδίκτου Πεζάρου (Pesaro) ἔπλεεν ἐναντίον αὐτοῦ. Ἀποπλέων δὲ ὁ ὑπὸ τὸν Βαγιαζίτ στόλος πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ ἐνετικοῦ μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου πρὸ τοῦ ὁποίου καὶ ὑπέστη ἱκανὴν φθορὰν συλληφθεισῶν καὶ εἴκοσι γαλερῶν. Οἱ δὲ Ἑνετοί, ἀφ' οὗ ἐλεηλάτησαν τὴν Μυτιλήνην καὶ τὴν Τένεδον, ὑπέταξαν τὴν Σάμον καὶ ἀνέκτησαν τὴν Αἴγινα, κατέπλευσαν τέλος εἰς τὴν Πύλον, ἧς ἐγένοντο εὐχερῶς κύριοι. Ἐπειτα δὲ πλεύσαντες εἰς Ζάκυνθον συνηνώθησαν μετὰ τοῦ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ διασήμου ναυάρχου Γονζάλβου Καρδουβίου (Gonzalo de Cordoba) σταλέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας καὶ Νεαπόλεως στόλου ἐξήκοντα ἰσπανικῶν γαλερῶν καὶ προέβησαν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀπελευθέρωσιν τῆς Κεφαλληνίας. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ὁ μὲν ἰσπανικὸς στόλος ἔπλευσεν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ ἐνετικὸς ναυαρχοῦντος τοῦ Πεζάρου κατέπλευσεν εἰς Λευκάδα. Ἐντεῦθεν ὁ Ἑνετὸς ναύαρχος μετὰ ὀκτὼ ταχυπλόων γαλερῶν, ἐφ' ὧν ἐπεβίβασε τοὺς ἀρίστους τῶν ναυτῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν, εἰσέπλευσεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Πρεβέζης, ἀπεβίβασε στρατὸν καθ' ὅλην τὴν ἀκτὴν καὶ ἀποκρούσας τοὺς ἐκ τοῦ φρουρίου ἐξεληθόντας Τούρκους κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος καὶ λάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ στολίσκον νεοτεύκτων τουρκικῶν καταδρομικῶν καὶ ν' ἀποπλεύσῃ, διελθὼν διὰ μέσου τοῦ πυρὸς τοῦ ἐχθροῦ, εἰς Λευκάδα καὶ Κέρκυραν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἀπωλείας πλὴν τοῦ θανάτου τεσσαράκοντα στρατιωτῶν ². Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἐξελήφθη ὑπὸ τινῶν ὡς κατάληψις τῆς Πρεβέζης ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ³, ἐν ᾧ τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι αὕτη παρέμεινεν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ

¹) Ἰωαννικίου Καρτάνου Ἄνθος, παρὰ Hopf, Chroniques Gréco-romanes, σ. 268 κ. ἐξ. Πρὸβλ. J. Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, Pest 1835, τόμ. 2, σ. 325.

²) J. Hammer, Geschichte, ὡς ἀνωτ. τόμ. 2, σ. 328.—Κ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ. σ. 65. Πρὸβλ. Π. Χιώτου, Ἱστορικά ἀπομνημονεύματα, Κέρκυρα, 1858, τόμ. 2, σ. 338 κ. ἐξ.—Καδμίου, Πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις παρὰ τὴν Πρέβεζαν, Ἀθῆναι, 1900, σ. 8.—Οὐίλλιαμ Μίλλερ-Σπ. Λάμπρου, Ἡ Φραγκοκρατία ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι, 1909/10, τόμ. 2, σ. 289.

³) Σερραφεῖμ τοῦ Βυζαντίου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 220, § 3: Οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον αὐτὴν [τὴν Πρέβεζαν] διὰ πολέμου ἀρχιναυαρχοῦντος τοῦ Πεζάρου κατὰ τὸ ἔτος 1499. Ὁ Σερραφεῖμ, ὡς βλέπει τις, σφάλεται καὶ ὡς πρὸς τὸ ἔτος, καθ' ὃ τὸ πολεμικὸν ἐπεισόδιον ἐγινε, διότι ὁ ναύαρχος Βενέδικτος Pesaro ἦλθεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα περὶ τὸ τέλος Αὐγούστου τοῦ 1500.

τούς Τούρκους¹, οἵτινες διὰ τῆς κατὰ τὸ 1502/3 συναφθείσης συνθήκης² ἠνάγκασαν τοὺς Ἑνετοὺς ν' ἀποδώσωσι καὶ τὴν πρὸ μικροῦ ὑπ' αὐτῶν καταληφθεῖσαν Λευκάδα³). Ἡ συνθήκη αὕτη, ἣτις περιώρισε τοὺς Ἑνετοὺς εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Κεφαλληνίας, τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας, ἀνανεωθεῖσα τῷ 1513 καὶ 1521⁴ ἔγινεν ἀφορμὴ, ὥστε ἡ Ἑλλάς νὰ παύσῃ ἐπὶ τριακονταετίαν (1500—1530) περίπου νὰ εἶναι τὸ ἔδαφος, ὡς εἶπειν, ἡ παλαιστρα, τοῦ διαπληκτισμοῦ τῶν ξένων στρατῶν καὶ στόλων.

Εἰς τὸ τέλος τῆς εἰρηνικῆς ταύτης περιόδου ὁ Μελέτιος ἀναφέρει τὴν ἀνανέωσιν τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως⁵. Ἡ μακρὰ σχετικῶς εἰρήνη διεκόπη τῷ 1531, καθ' ὃ οἱ ἐκ Ρόδου ἐξωσθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων ἱππῶται τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου ἐπεχείρησαν διὰ πραξικοπήματος νὰ καταλάβωσι τὴν Μεθώνην.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1532) ἐκηρύχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε' ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος, ὁ ὁποῖος κατέληξεν εἰς τὴν τῷ 1534 ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου ἐγκατάλειψιν τῆς Κορώνης, ἣς οἱ κάτοικοι, κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνας, διότι οἱ Ἕλληνες εἶχον φύγει πρότερον εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, φοβούμενοι τὴν μανίαν τῶν Τούρκων ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξοικισθῶσιν εἰς Σικελίαν καὶ Νεάπολιν.

Κατὰ δὲ τὸ 1537 Σουλεϊμάν ὁ Μεγαλοπρεπής, ἐπιρρίπτων μέρος τῆς εὐθύνης τοῦ προηγουμένου πολέμου εἰς τὴν Ἑνετίαν ἐκήρυξε κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον καὶ ἀνέθεσε τὴν ναυαρχίαν εἰς τὸν Γάλλον ἐξαμότην πειρατὴν Χαϊρεδὶν πασᾶν Βαρβαρόσσαν. Οὗτος μετὰ ἰσχυροῦ στόλου ἀποπειραθεὶς νὰ καταλάβῃ τὴν Κέρκυραν καὶ ἀποτυχῶν κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Πρεβέζης καὶ ἐκεῖθεν ἀπάρας ἐλεηλάτησε τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὰ Κύνθηρα. Μετὰ δὲ ταῦτα πλεύσας πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένας νήσους τοῦ Αἰγαίου ἐκυρίευσεν καὶ ἐλεηλάτησε ταύτας, καθ' ὃν χρόνον ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κασίμ πασᾶ ἠγωνίζετο, ὅπως κυριεύσῃ τὸ Ναύπλιον, μίαν ἐκ τῶν δύο ἀπομεινασῶν εἰς τὴν Ἑνετίαν ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις.

¹) Σεραφείμ τοῦ Βυζαντίου, Δοκίμιον, ὡς ἀνωτ. σ. 220. — Σκ. Ἀραβατινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, σ. 109.

²) Αἱ διὰ τὴν συνθήκην ταύτην διαπραγματεύσεις ἤρξαντο ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1502. Τὴν 14 Δεκεμβρίου 1502 ἐξεδόθη σχετικὸν σουλτανικὸν φιρμάνιον, τὴν δὲ 3 Αὐγούστου 1503 ἡ Ἑνετικὴ Δημοκρατία ἐδήλωσεν ὅτι ἀπεδέχετο τοὺς ὄρους βλ. σχετικὰ παρὰ Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ. σ. 69 κ. εἰς.

³) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ. σ. 69.

⁴) Οὐέλ. Μίλλερ-Σπ. Λάμπρου, Ἡ Φραγκοκρατία, ὡς ἀνωτ. τόμ. 2, 241.—Περδλ. Miklosich—Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi, Βιέννη τόμ. 3, σ. 360. R. Predelli, Libri commemoriali, Βενετία, 1876—1907 τόμ. 6. σ. 131.

⁵) Μελετίου, Γεωγραφία, ὡς ἀνωτ. τόμ. 2, σ. 279: Πρέβεζα· κάστρον νέον κτισθὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1495, εἶτα πάλιν τελειωθὲν ὑπ' αὐτῶν ἔτει 1530.

Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ὁ πάπας Παῦλος Γ', κινήσας πάντα λίθον πρὸς συγκρότησιν νέας σταυροφορίας, κατώρθωσε τέλος τὴν 8 Φεβρουαρίου 1538 νὰ συνομολογηθῆ ἐν Ρώμῃ συμμαχία, μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε', τῆς Ἑννετικῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ πάπα, στρεφομένη κατὰ τῶν Τούρκων. Συνεπεία ταύτης συμμαχικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐξ ὀγδοήκοντα αὐτοκρατορικῶν γαλερῶν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἀνδρέαν Δόριαν, ὀγδοήκοντα ἑνετικῶν ὑπὸ τὸν Βικέντιον Καπέλλον¹ καὶ τριάκοντα ἐξ παπικῶν, εἰς ἃς προσετέθη καὶ ὁ στολίσιος τῶν ἱπποτῶν τῆς Μελίτης, ὑπὸ τὸν Μάρκον Γριμάνην, περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου τοῦ 1538 κατέπλευσεν εἰς Κέρκυραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γουμένισσαν. Ἐντεῦθεν ὀρμώμενος ὁ *Doria* ἐπεχείρησε τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ φρουρίου τῆς Πρεβέζης προσβαλὼν αὐτὸ κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ καὶ δι' ἀποδακτικῆς ἀγῆματος μετὰ τριῶν τηλεβόλων. Εἶχε δὲ τόσον προχωρήσει, ὥστε ἤλπιζε τις ταχεῖαν τὴν ἐκπόρθησιν αὐτοῦ· κατὰ τὴν κρίσιμον ὁμῶς στιγμὴν οἱ Τούρκοι ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου ἐπέπεσον κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ στρατοπέδου μετὰ τισαύτης ὀρμῆς, ὥστε οὗτοι περιελθόντες εἰς σύγχυσιν ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν ἀτάκτως πρὸς τὰ πλοῖα ἀφήσαντες οὐκ ὀλίγους ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς συγκρούσεως. Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην διὰ τοὺς χριστιανοὺς στιγμὴν διεκρίθη ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ πεζικοῦ Ἀλέξανδρος *de Terni*, ὅστις, ἂν καὶ πληγωθεὶς, ἐπολέμησε μετὰ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ μετὰ ἐξαιρετικῆς ἀνδρείας καὶ ἀνεχαίτισε τὴν ὀρμὴν τῶν ἐχθρῶν ἕως ὅτου κατώρθωσαν οἱ χριστιανοὶ νὰ ἐπιβιδάσωσι τὰ τηλεβόλα καὶ τοὺς τραυματίας.

Ὁ *Barbarossa* μαθὼν τὴν ἀπόπειραν ταύτην τοῦ συμμαχικοῦ στόλου ἔσπευσε μετὰ ἑκατὸν εἴκοσι καὶ δύο πλοίων πρὸς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων, ἀλλ' ἔφθασεν ἄργά, διότι οἱ σύμμαχοι εἶχον ἀπομακρυνθῆ². Καταπλεύσας δ' οὗτος τὴν 25 Σεπτεμβρίου (1538) εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ἠγκυροβόλησε πρὸ τῆς Πρεβέζης τεθεὶς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ φρουρίου ταύτης. Ἐκεῖ πρὸ τοῦ στομίου τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου συνεκρούσθησαν κατὰ τὴν 28 Σεπτεμβρίου οἱ ἀντίπαλοι στόλοι. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀμφιρρόπου καὶ δυσερμηνεύτου στάσεως, ἣν ἐτήρησε, πρὸ καὶ κατὰ τὴν ναυμαχίαν, ὁ ἄλλως ἄριστος ναύαρχος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου Ἀνδρέας Δόριαν, νικητὴς ἀνεδείχθη ὁ *Barbarossa*, ὅστις ἔνεκα τῆς ἐπελ-

1) Ἐν N. N. Memorie istoriogeografiche della Morea riacquistata dall'armi Venete del regno di Negroponte, Venezia, 1687, σ. 47 ὁ Καπέλλος δὲν ἀναφέρεται, ὡς στρατηγὸς δὲ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας ἀναφέρεται ὁ Ἀνδρέας *Doria*, τῶν δὲ παπικῶν ὁ πατριάρχης τῆς Ἀκυληίας Μάρκος *Grimani*. Πρὸβλ. [Ἀνωνύμου] Die vortreffliche Halb-Insel Morea, Nürnberg, 1687 σ. 202.

2) N. N. Memorie istoriogeografiche, ὡς ἄνωτ., σ. 47—[Ἀνωνύμου] Die vortreffliche Halb-Insel Morea, ὡς ἄνωτ., σ. 202.—Πρὸβλ. Κ. Ζάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ. σ. 121 κ. ἐξ.

θούσης νυκτός ανέκοψε τὴν δίωξιν τῶν φευγόντων ἀντιπάλων καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Πρέβεζαν, ἐν ἣ καὶ διέμεινε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ὀκτωβρίου, ὅτε καὶ ἀπέπλευσεν εἰς ἀναζήτησιν τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, ὅστις ἀποφυγὼν τὴν σύγκρουσιν ἐπλευσε πρὸς τὴν Δαλματίαν ¹.

Τὸ γνωστότατον τοῦτο διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Πρεβέζης ἐπεισόδιον εἶναι περίεργον ὅτι οὐ μόνον χρονολογικῶς, ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶς ἠλλοίωσεν ὁ Σεραφεῖμ ², ὃν ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι, δεχθεὶς ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1499 διετέλει ὑπὸ τοὺς Ἑνετούς, ἐν ᾧ, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, αὕτη πρὸ ἑκατονταετηρίδος ὅλης διετέλει ὑπὸ τοὺς Τούρκους.

Ὁ Βαρβαρόσας διὰ τῆς πρὸ τῆς Πρεβέζης νίκης ἐπέτυχε σὺν ἄλλοις καὶ τὴν διάλυσιν τῆς συμμαχίας. Ἡ δὲ Ἑνετία μείνασα μόνη ἠναγκασθη περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ 1540 μετὰ πολλῆς δυσκολίας νὰ συνάψῃ μετὰ τοῦ Σουλεϊμᾶν ταπεινωτικὴν εἰρήνην, δι' ἧς ἐξεχώρησεν εἰς τὸν σουλτάνον καὶ τὰς μόνας ἀπομεινάσας ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις, τὸ Ναύπλιον καὶ τὴν Μονεμβασίαν ³.

Ἡ εἰρήνη ἢ ἐπιτευχθεῖσα διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ὑπῆρξε μακρὰ καὶ δὲν διεκόπη εἰ μὴ ὅταν ὁ διαδεχθεὶς Σουλεϊμᾶν τὸν μεγαλοπρεπῆ σουλτάνος Σελῖμ Β' ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ τὴν Κύπρον καὶ ἀποσπάσῃ ταύτην ἀπὸ τῆς Ἑνετίας. Αὕτη μόλις ἀντελήφθη τὰ ἐχθρικά τοῦ σουλτάνου σχέδια ἀπέστειλε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1570 τὸν Σεβαστιανὸν Βενιέρην πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν φρουρῶν καὶ τῶν πολεμικῶν ἔργων τῆς Ἡπείρου μὲ ἀπόλυτον ἐλευθερίαν δράσεως. Οὗτος καταλαβὼν τὸ Σοποτὸν ἀπεφάσισε καὶ τὴν κατάληψιν διαφόρων ἄλλων στρατηγικῶν θέσεων, ἐν αἷς συγκατηριθμήθη ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Λευκάς· ἡ δὲ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου τούτου ἀνείεθη εἰς τὸν ἀρχιστρατήγον Σφόρτσαν Παλλαβισίνην. Ἡ περὶ καταλήψεως ὅμως τῆς Πρεβέζης ἀπόφασις ἐγκατελείφθη ὡς δυσεκτέλεστος ⁴.

Μετ' ὀλίγον τῇ συντόνῳ προσπαθεία τοῦ πάπα Πίου Ε' ὑπεγράφη ἐν

¹) [Ἄνωνύμου] Die vortreffliche Halb-Insel Morea, ὡς ἀνωτ. σ. 202. — Ν. Ν., Memorie istoriogeografiche, ὡς ἀνωτ., σ. 47. — An. Grasset Saint Sauveur, Voyage κλπ., ὡς ἀνωτ. σ. 261, ἐνθα γίνεται περιγραφή τῆς καταλήψεως τῆς Πρεβέζης. — Προχειρῶς βλ. Κ. Σάθα, Τουρκοκρατ. Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ. σ. 121. 123 κ. ἐξ. Πρβλ. Μίλλερ-Λάμπρου, Ἡ Φραγκοκρατία, ὡς ἀνωτ., 2 σ. 250 κ. ἐξ.

²) Σεραφεῖμ Βυζαντίου, ὡς ἀνωτ., σελ. 220 § 3: οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον αὐτὴν διὰ πολέμου, ἀρχιναυαρχοῦντος τοῦ Πεζάρου κατὰ τὸ 1499 καὶ κατεῖχον ἄχρι τοῦ ἔτους 1530, ἤτοι ἔτη 31, ὅτε διωχθέντες παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ναυαρχοῦντος τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου τοῦ Γάλλου τὴν καταγωγὴν ἀρνησιθρήσκου Χαϊρεδὶν πασᾶ Μπαρμπάρόσσα... Πρβλ. Σπ. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, ὡς ἀνωτ., σ. 109.

³) R. Predelli, Libri commemoriali, ὡς ἀνωτ. τόμ. 6, σ. 236. 238. — Πρβλ. Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ. σ. 125—Οὐτὶλ. Μίλλερ-Σπ. Λάμπρου, Ἡ Φραγκοκρατία, ὡς ἀνωτ., 2, σ. 253.

⁴) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ. σ. 164.

Ρώμη τὴν 25 Μαΐου 1571 συμμαχία, μεταξὺ πάπα, βασιλέως τῆς Ἰσπανίας καὶ Ἑνετικῆς δημοκρατίας, ἣτις ἀπέστειλε, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1572, στόλον ἰσχυρὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Ἰωάννου τοῦ Αὐστριακοῦ (τοῦ Δὸν Ζουάν). Πρὶν ὅμως ὁ στόλος οὗτος ἀναχωρήσῃ ἐκ Μεσσηνίας, ὁ τουρκικὸς στόλος προλαβὼν ἔφθασεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἡπείρου, ἀνέκτησε τὸ Σοποτὸν καὶ κατέλαβε καὶ ἄλλας Ἑνετικὰς κτήσεις· ἐν ᾧ δὲ ἐπολιόρκει τὸ Κάιταρον ἔμαθε τὴν προσέγγισιν τοῦ συμμαχικοῦ στόλου καὶ λύσας τὴν πολιορκίαν ἦλθεν εἰς Πρέβεζαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ναύπακτον καὶ τὰς Ἐχινάδας νήσους, πρὸ τῶν ὁποίων καὶ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου.

Καὶ ἡ ἀπόπειρα ὅμως αὕτη πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπέτυχεν, ὅπως ὅλοι αἱ προηγούμεναι, καὶ κατέληξεν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς συμμαχίας καὶ τὴν σύναψιν συνθήκης εἰρήνης τὴν 7 Μαρτίου 1573 μεταξὺ Σελίμ καὶ Ἑνετικῆς δημοκρατίας¹.

Αἱ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανικῶν τόπων προσπάθειαι τῆς δύσεως συνεχίζονται ὑπὸ ποικίλας μορφάς². Οὕτω κατὰ τὰ 1605 καὶ ἐξῆς στόλος τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Τοσκάνης, τῶν ἐν Μελίτη ἵπποτῶν καὶ τῆς Νεαπόλεως διέτρεχε τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας διαφοροτρόπως βλάπτων τοὺς Τούρκους καὶ διασπείρων ἐλπίδας ἀπελευθερώσεως εἰς τοὺς Ἕλληνας³. Εἰς τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας ἀσφαλῶς ἀναφέρεται καὶ ἡ ἐν τινι ἐνθυμήσει ἀναγραφομένη κατάληψις τῆς Πρεβέζης ὑπὸ τοῦ δουκὸς, περὶ ἧς δὲν γνωρίζομεν εἰ μὴ μόνον, ὅτι ὁ δούκας ἐπῆρε τὴν Πρέβεζαν τὴν 3 Ἀπριλίου 1605 δύο ὥρας πρὶν ἐξημερώσῃ⁴.

Ἐκτοτε καὶ αὐταὶ αἱ ἐνθυμήσεις διακόπτονται ὅσον ἀφορᾷ τὴν Πρέβεζαν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς δὲν ἀναφέρεται, ἐφ' ὅσον ἡμῖν γνωστόν, εἰ μὴ μόνον μετὰ τρία τέταρτα αἰῶνος.

Οἱ κατὰ τὰ ἔτη 1675 καὶ 1676 δηλαδὴ ἐπισκεφθέντες σὺν ἄλλοις καὶ τὴν Ἡπειρον Ἰάκωβος *Spon* καὶ Γεώργιος *Wheler* περιγράφοντες τὰ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ὃν ὀνομάζουσι κόλπον τῆς Ἀρτῆς (*Golfe de Larta*), ἀναφέρουσιν: ἀριστερὰ (εἰς εἰσιόντι) φαίνεται ἐν τουρκικὸν φρούριον ὀλιγώτερον ἢ τὸ τῆς Ἀγίας Μαύρας κατοι-

¹) Κ. Σάθα Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ. σ. 163, 164 κ. ἐξ.

²) Σημαντικώτερα τῶν προσπαθειῶν τούτων εἶναι ἡ τοῦ Καρόλου Β' δουκὸς τοῦ Nevers (1612—1624)· βλ. προχείρως Κ. Σάθα, Τουρκοκρ. Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ. σ. 196 κ. ἐξ.

³) Κ. Σάθα, Τουρκοκρ. Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ. σ. 195.

⁴) Σπ. Λάμπρος, Ν. Ἑλληνομνημόνων, τόμ. 7 (1910) σ. 184 ἀριθμ. 241—1605—1632.—Ἀπὸ Χριστοῦ ἄγε' μηνὶ Ἀπριλίου 3 ἐπῆραν τὴν Πρέβεζα ὁ δούκας μὲ πέντε κάτεργα τῆς νυκτὸς εἰς σὲ δύο ὥρας νὰ ξημερώσῃ. (Ἐν τῷ κώδικι 36 τοῦ Γυμνασίου Μυτιλήνης (Κεραμείως, Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη σ. 143).

κούμενον, καλούμενον *Preventza*¹ καὶ τὸ ὅποιον ἦτο ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Νικοπόλεως (sic)². Εἶναι δὲ περίεργον ὅτι καὶ οὗτοι διὰ μακρῶν περιγράφοντες τὰ κατὰ τὴν Ἄρταν, δι' ἐλαχίστων μόνον λέξεων ἀναφέρουσι τὴν Πρέβεζαν.

Ἡ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1573 συναφθεῖσα, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑνετικῆς δημοκρατίας συνθήκη εἰρήνης διερρήχθη τέλος τῷ 1645, διὰ τῆς κατὰ τῆς Κρήτης ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων. Οὗτοι μετὰ εικοσιπενταετῆ περίπου σκληρότατον ἀγῶνα, γενόμενοι κύριοι τῆς μεγαλονήσου τῷ 1659, ἠνάγκασαν τὴν Ἑνετικὴν δημοκρατίαν νὰ συνομολογήσῃ νέαν συνθήκην, ἣτις ἐπέπερωτο νὰ διαρρηχθῇ μετὰ 10 καὶ 5 μόλις ἔτη.

Ἑνετοὶ (1684—1701). Ἀρχομένου δηλαδὴ τοῦ 1684 οἱ συμμαχοῦντες αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, πάπας καὶ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας κατώρθωσαν νὰ πείσωσι τὴν Ἑνετικὴν δημοκρατίαν νὰ συμπράξῃ πρὸς καταπολέμησιν τῶν μόλις ἀποδιωχθέντων ἐκ τῶν τειχῶν τῆς Βιέννης Ὀθωμανῶν³. Ἐπισκευάσασα δ' αὕτη ἐν τάχει τὸν στόλον καὶ διατάξασα στρατολογίαν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Δαλματίᾳ διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν Φραγκίσκον Μοροζίνην, ὅστις εἶχε διακριθῆ κατὰ τὸν κρητικὸν πόλεμον⁴.

Τὴν 10 Ἰουνίου (1684) ὁ Μοροζίνης ἀναχωρήσας ἐκ τῆς Ἑνετίας καὶ παραπλεύσας τὴν Δαλματίαν ἔφθασε πρὸ τῆς Κερκύρας, ἔνθα καὶ συνηνῶθη μετὰ τοῦ στόλου τῶν ἄλλων συμμάχων. Τὴν 20 δὲ Ἰουλίου προσορμισθεὶς εἰς Δέματα τῆς Ἠπείρου καὶ ἀποβιβάσας ἐκεῖ τοὺς μετ' αὐτοῦ συνεκατρατεύοντας ἀρματωλούς⁵, παρεσκευάσθη πρὸς πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῆς Λευκάδος. Διαρκούσης τῆς πολιορκίας ταύτης ὁ Μοροζίνης πληροφορηθεὶς, ὅτι ὁ Σαβάν πασᾶς εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον τῆς Πρεβέζης ἤτοιμάζετο νὰ σκεύσῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Λευκάδι πολιορκουμένων, διέταξε τὸν συμμετέχοντα τοῦ ἀγῶνος Κεφαλλῆνα Βαπτιστὴν *Μεταξᾶν*, μετὰ

¹) J. Spon—G. Wheeler, Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676, Haye, 1724, τόμ. 1 σ. 81.

²) J. Spon—G. Wheeler, Voyage κλπ. ὡς ἀνωτ.—Περὶ δὲ τῆς συγχύσεως Νικοπόλεως-Πρεβέζης βλ. ἀνωτέρω.

³) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ. σ. 311. — Περὶ τῶν πολιορκιῶν τῆς Βιέννης ὑπὸ τῶν Τούρκων βλ. Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας. Νέα σειρά, τόμ. 1 (1928/9) τευχ. α', σ. 5 κ. ἔξ., τευχ. β', σ. 5 κέξ., τευχ. γ', σ. 5 κ. ἔξ.

⁴) Ὁ Φραγκίσκος Μοροζίνης διαδεχθεὶς τὸν Ἰωάννην Βαπτιστὴν Γριμάνην ἐν τῇ ναυαρχίᾳ τοῦ Ἑνετικοῦ στόλου τῷ 1659 κατέπλευσεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα καὶ διὰ ποικίλων ἐνεργειῶν παρηνώχλει τοὺς κατὰ τῆς Κρήτης ἐστραμμένους Τούρκους, διακριθεὶς κυρίως κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος.

⁵) Οἱ ἀρματωλοὶ οὗτοι ἦσαν, ὡς γνωστόν, Ἀγγέλῃς ὁ Σουμίλας ἢ Βλάχος ἐξ Ἰωαννίνων, Πᾶνος ὁ Μεϊντάνης ἐκ Κατούνης τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τὸ Μικρὸ Χορμόπουλο ἐξ Ἀγρᾶφων. Πρὸβλ. Κ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ. σ. 313.

τῶν μετ' αὐτοῦ Κεφαλλήνων, νὰ καταλάβωσι τὰ παρακείμενα μέρη καὶ νὰ παρεμποδίσωσι πᾶσαν συγκοινωνίαν τῶν πολεμίων μετ' ἀλλήλων, πρὸς δὲ ἀπέστειλε καὶ γαλέρας εἰς τὸν κόλπον τῆς Πρεβέζης πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων.

Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου τῆς Λευκάδος (6 Αὐγούστου), τὴν ὀλοοχερῆ κατάληψιν τῆς νήσου καὶ τὴν διευθέτησιν τῶν κατὰ τὴν Ἀκαρνανίαν πραγμάτων, ἀπεφάσισαν ὁ Μοροζίνης τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ φρουρίου τῆς Πρεβέζης¹. Εὐθύς ὁμοῦ ἀμέσως κατανοήσας οὗτος τὸ δυσχερὲς τῆς ἐπιχειρήσεως διὰ τὴν ὀχυρότητα τοῦ φρουρίου² καὶ τὴν ἐν αὐτῷ συγκέντρωσιν πολυαριθμῶν Τούρκων, προσεπάθησε διὰ συναφῶν πολεμικῶν ἐνεργειῶν νὰ περισπάσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐχθρῶν. Διέταξε δηλαδὴ, ὅπως μοῖρᾶ τις τοῦ στόλου ὑπὸ τὸν μοίραρχον Κορνάρον ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Γουμνίτισης, ἑτέρα δὲ μοῖρα προσπειομένη ὅτι πλέει εἰς Κέρκυραν νὰ παλινδρομήσῃ καὶ προσβάλῃ τὴν Βόνιτσαν. Διὰ τοῦ τεχνάσματος δὲ τούτου ἐπέτυχεν, ὥστε οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τούρκοι ἐξέλθωσιν εἰς ὑπεράσπισιν τῶν προσβαλλομένων χωρίων. Τούτου γενομένου ὁ Μοροζίνης διέταξε τὸν στρατηγὸν Στρασόλδο (Strasoldo) ν' ἀποβιβάσῃ ἐν ὥρᾳ νυκτὸς πλησίον τῆς πόλεως, ἐν ᾗ οἱ Κεφαλλῆνες ὑπὸ τὸν Μεταξᾶν καταλάμβανον τὸ Βαθύ. Οἱ Τούρκοι, ἀντιληφθέντες τὰ γενόμενα ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν, ἧς μετ' ὀλίγον ἔγιναν κύριοι οἱ χριστιανοί, καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὸ φρούριον.

Ὁ Μοροζίνης πρὶν ἀρχίσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἀπέ-

¹) Coronelli, *Memorie istoriografiche del regno della Morea, riacquistato dall'armi della serenissima republica di Venetia; di Guello di Negroponte Littorali sin a Salonichi, Venetia, 1693*. Εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μάτεση ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς: 1684—Σεπτεμβρίου 14, ἦρθε ἓνα καΐκι ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Μαύραν καὶ εἶπε πῶς ἀφέντης ὁ καπετὰν γενεράλης ἐπήγε στίς 10 τοῦ ἄνωθε, τετράδη ἡμέρα, εἰς τὴν Πρέβεζα καὶ τὴν πολιορκίαν... (βλ. Κ. Σάθα, Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα, Ἀθήναι, 1867, σ. 197).

²) Οἱ J. Spon—G. Wheeler, ὡς ἄνωτ. τόμ. 1. σ. 81 περὶ τοῦ φρουρίου τῆς Πρεβέζης λέγουσι μόνον ὅτι: ἀριστερὰ [τοῦ κόλπου τῆς Ἁρτης] φαίνεται ἐν τουρκικὸν φρούριον ὀλίγον μικρότερον τῆς Ἁγίας Μαύρας. — Ὁ δὲ ἀνώνυμος ὁ γράψας, *Die vortreffliche Halb-Insel Morea*, ὡς ἄνωτ. σ. 202 λέγει ὅτι: αὕτη [ἡ Πρέβεζα] ὁμοιάζει πρὸς τὸ φρούριον τῆς Μαυρα [Ἁγίας Μαύρας], καίτοι αὕτη φαίνεται ὀλίγον μικροτέρα. Τὰ τεῖχη ταύτης εἶναι ὀχυροτάτων λίθων, τὸ δὲ ὕψος αὐτῶν εἶναι 11 ποδῶν. Ἐν τῷ μέσῳ ὑπάρχει μέγιστος πύργος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἱκανῶς εὐρύς, ὥστε νὰ συμπεριλάβῃ καὶ ὑπερασπίσῃ ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν. Ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους ἔχει εὐρυτάτην πεδιάδα, ἣτις, ὡς καὶ τὰ οὐχὶ μακρὰν ταύτης εὐρισκόμενα προσάστεια, ὑψοῦται εἰς λόφους τερπνοῦς. Αὕτη χρησιμεύει ὡς προστατευτικὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τεῖχος, δεδομένου ὅτι ἐδῶ δύναται τις νὰ τρέψῃ εἰς φυγὴν τοὺς ἀποβιβαζομένους ἐχθρούς.—Τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ ἀναγράφει καὶ ὁ N. N. ἐν *Memorie istoriogeografiche*, ὡς ἄνωτ., σ. 46.

στειλε πρὸς τὸν φρούραρχον *Μουσταφᾶ ἀγᾶν* ἐπιστολήν, δι' ἧς προέτρεπεν αὐτὸν εἰς ἄμεσον παράδοσιν¹. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἐκεῖνος ἠρνήθη, ὁ Μοροζίνης διέταξε σφοδρὸν κανονιοβολισμόν, οὗτινος συνέπεια ἦτο ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ ἐπιτραπῆ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ ν' ἀποσυρθῶσιν ἀσφαλῶς εἰς Ἄρταν.

Τὸ φρούριον παρεδόθη εἰς χεῖρας τοῦ στρατηγοῦ *Στρασόλδου* μεθ' ὄλων τῶν ἐν αὐτῷ προμηθειῶν εἰς τρῶφιμα, πολεμεφόδια, τηλεβόλα, ὄπλα, πυρίτιδα, μηδ' αὐτῶν τῶν σημαιῶν ἐξαιρουμένων. Ἐκ δὲ τῶν πολιορκουμένων μόνον τριάκοντα τῶν ἐπιφανεστέρων ἐξῆλθον μετὰ τῶν ὄπλων, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξῆλθον μὲν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἀλλ' ἄνευ ὄπλων καὶ ἀποσκευῶν· φρουροῦμενοι δὲ ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεως ἀπεχώρησαν εἰς Ἄρταν².

Περὶ τῆς ἡμέρας τῆς παραδόσεως τοῦ φρουρίου ὑπάρχει διαφωνία τις· δηλαδή ὁ μὲν Ν. Ν. λέγει ὅτι: αὕτη τέλος (ἡ Πρέβεζα) περιῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς γαληνοτάτης δημοκρατίας τὴν 29^{ην} Σεπτεμβρίου 1684³, εἰς δὲ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μάτεση ἀναγράφεται ὅτι «Σεπτεμβρίου 18, ἐπῆρε καὶ τὴν Πρέβεζα, παρασκευὴ ἡμέρα, καὶ τὴν φορτιφικάρει»⁴ ἂν δὲ λάβῃ

¹) Ἡ ἐπιστολὴ ἀρχίζει ὡς ἐξῆς· «Ἐφθασε τέλος πάντων ὁ παρὰ τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ ὄρισμένος καιρὸς, ὅπως ὑπὸ τῶν πανενδόξων ὄπλων τῆς γαληνοτάτης πολιτείας καταπολεμηθῆ καὶ τὸ φρούριον τοῦτο . . . » καὶ τελειώνει οὕτω. «Ὅθεν σκεφθῆτε καλῶς καὶ ἀποφασίσατε ἀμέσως, διότι ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων στιγμῶν ἐξαρτᾶται ἡ ἐκλογὴ τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου ὑμῶν.» (βλ. Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ., σ. 320).

²) βλ. Ν. Ν. *Memorie istoriogeografiche*, ὡς ἄνωτ. σ. 47.—[Ἄνωνύμου] *Die vortreffliche Halb-Insel Morea*, ὡς ἄνωτ. σ. 202.—Pittoni, *Il regno della Morea sotto i Veneti, Venetia*, 1688, σ. 11 κ. ἐξ.—Al. Locattelli, *Racconto storico della Veneta guerra in Levante, Colonia*, 1691, σ. 66. 73. 78 κ. ἐξ. 282.—Coronelli, *Memorie*, ὡς ἄνωτ. Ἐν ἀρχῇ καὶ εἰκὼν τοῦ φρουρίου.—Μιχαὴλ Νέποτα τοῦ Δουκὸς Ἑπειρωτικά, σ. 254, Χρονικὸν «Ἐπῆραν οἱ Βενετοὶ τὴν ἀγίαν Μαύραν καὶ Πρέβεζαν ἐπὶ ἔτους 1684» ἐκδ. Βόννης.—Arbois (frères d'), ὡς ἄνωτ. σ. 55.—Andr. Grasset Saint Sauveur, *Voyage*, ὡς ἄνωτ. σ. 262.—Πρβλ. Μελετίου, Γεωγραφία, ὡς ἄνωτ. τόμ. 2, σ. 279. 318: ἡ Πρέβεζα «ἦλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Οὐνετεῶν ἐν ἔτει 1684».—Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ. σ. 310.—Leake, *Travels in northern Greece, London*, 1835, τόμ. 1, σ. 175—Σεραφεῖμ Βυζαντίου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 229. Ἡ κατάληψις αὕτη τῆς Πρεβέζης ἀναγράφεται καὶ ἐν τινὶ ἐνθυμῶσει γραφείῳ μετὰ τρία ἔτη· πρβλ. Σπ. Λάμπρον, Ν. Ἑλληνομν., 7 (1910) σ. 202 ἀρ. 318: 1687. . . σωτήριον ἔτος ἀγλῆ . . . τρίτον ἔτος ὃν τῆς Μαύρας καὶ Πρέβεζας ἀρθίσης παρὰ τῶν Βενετῶν.—Ἄθαν. Σταγειρίτου, Ἑπειρωτικά, Βιέννη, 1819, σ. 407, § κς'.

³) Ν. Ν. *Memorie istoriogeografiche*, ὡς ἄνωτ. σ. 47.—Ὁ Andr. Grasset Saint Sauveur. *Voyage* κλπ., ὡς ἄνωτ. σ. 262, δέχεται ὡσαύτως τὴν 29 ν. ἡ. Σεπτεμβρίου, ὡς ἡμέραν παραδόσεως τοῦ φρουρίου· πρβλ. Καδμίου, Πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις παρὰ τὴν Πρέβεζαν, σ. 12, ἐνθα ὁ συγγραφεὺς δέχεται τὴν 29 Σεπτεμβρίου ὡς ἡμέραν παραδόσεως τοῦ φρουρίου.

⁴) Κ. Σάθα, Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα, ὡς ἄνωτ., σ. 197.

ως ὑπ' ὄψιν τὴν κατὰ 11 ἡμέρας διαφορὰν τῶν ἡμερολογίων εὐρίσκει ὅτι αἱ δύο ἀνωτέρω πληροφορίες συμφωνοῦσι. Παρὰ ταῦτα ὁ Σάθας λέγει, ὅτι ὁ Μοροζίνης κατέλαβε τὸ φρούριον τὴν 8 Νοεμβρίου (ἡμέραν ἑορτῆς τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ) ¹.

Ὁ Μοροζίνης γενόμενος κύριος τῆς Πρεβέζης διέταξεν, ὅπως τὸ κυριώτερον τῶν τζαμιῶν μεταβληθῆ εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, καθ' ἃ λέγει ὁ Σάθας, εἰς δόξαν τοῦ ἁγίου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ὁποίου ἐκυριεύθη τὸ φρούριον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀντίποινον τῆς ἐν Λευκάδι ὑπὸ τῶν Τούρκων βεβηλώσεως εἰκόνας τοῦ Ἀρχαγγέλου ².

Μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἐγκατέστησε διοικητὴν τοῦ φρουρίου τὸν Νικόλαον Διόνην μετὰ τίτλον ἐκτάκτου προβλεπτοῦ καὶ τακτικὸν προβλεπτὴν τὸν Πέτρον Ζαγούρη ³. ἔπειτα δέ, ἀφ' οὗ ἐπεσκεύασε τὰ περιτοιχίσματα καὶ ἐφρόντισε περὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς πόλεως, περιέπλευσε τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς Ἕλληνας.

Μετὰ δὲ τὴν ἐπίδειξιν ταύτην τοῦ νικηφόρου στόλου αὐτοῦ ἐπιστρέψας ὁ Μοροζίνης εἰς Πρέβεζαν διέμεινεν ἐν αὐτῇ ἐπ' ἀρκετὸν παρασκευαζόμενος, ὅπως μετασταθμεύσῃ εἰς Κέρκυραν πρὸς διαχείμασιν καὶ περίθαλψιν τῶν πασχόντων στρατιωτῶν αὐτοῦ. Ἐν αὐτῇ δ' εὐρισκόμενος ἐδέχθη τὴν 23 Νοεμβρίου (1684) τὴν πρεσβείαν τῶν Μανιατῶν ἐξαιτουμένων τὴν συνδρομὴν τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ αὐτῶν ἀγῶνος ⁴.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1685 ὁ Μοροζίνης ἐνώσας ἐν Κερκύρα τὰς παρ' αὐτῷ ὑπαρχούσας δυνάμεις μετὰ τῶν ἐξ Ἐνετίας ἀποσταλεισῶν ἐπικουρῶν ἔπλευσε πρὸς τὴν Λευκάδα καὶ τὸν Ἀστακόν, ἐνθα ἐδέχθη καὶ νέας ἐπικουρίας. Οὕτω δὲ συγκροτήσας στόλον ἑβδομήκοντα ἐξ πλοίων, ὃν ἐπέβαινον ἐννέα χιλιάδες καὶ πεντακόσιοι στρατιῶται, ἀνέλαβε νὰ συνεχίσῃ τὸν συμμαχικὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον ⁴. Ὁ ἀγὼν οὗτος διαφ-

¹) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ., σ. 320.

²) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ., σ. 320.

³) Τῆς πρεσβείας ταύτης, ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη ἀποστολὴ πυρίτιδος καὶ ἄλλων ἐφοδίων. Πρὸβλ. Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ., σ. 325 κ. ἔξ.—Ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μάτεση σχετικῶς ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «1685 Ἰανουαρίου 31 ἦρθε μία τράτα ἀπὸ τῆ Πρέβεζα καὶ εἶπε πῶς ὁ καπετὰν γενεράλης ἐρολάρισε τέσσαρα καράβια τῆς ἀρμάδας καὶ τὰ φόρτωσε μπουλμπερι καὶ μπάλαις, μουσκέτα καὶ σπαθιά καὶ κουμαντάντε σὲ δαῦτα ὁ Δέλφης, γιὰ νὰ πάγῃ στὴν Μάνη γιὰ βοήθεια τῶν Μανιατῶν καὶ καθὼς τοὺς ἐπρομετάρισε ἄνωθε » (Κ. Σάθα, Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα, Χρονικὸν Μάτεση, σ. 198).

⁴) Ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ 1685 τὸ Χρονικὸν τοῦ Μάτεση παρέχει τὰς ἑξῆς ἀσημάντους περὶ Πρεβέζης πληροφορίες: α) 1685. Στὴν αὐτὴν εἰς τὰς 7 τοῦ Μαγίου, ἦρθε ἓνα κιίκι ἀπὸ τὴν Ἁγία Μαύρα καὶ εἶπε πῶς ὁ ἀφέντης ὁ καπετὰν γενερόλης στὰς 6 τοῦ αὐτοῦ, τρίτη ἡμέρα, ἐπῆγε στὴ Πρέβεζα. » (Κ. Σάθα Ἑλ-

κέσας ἐπὶ δέκα καὶ πέντε περίου ἔτη, καθ' ἃ τὰ ἐνετικά ὄπλα, κατὰ τὸν περισσότερον χρόνον ὀδηγούμενα ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη, ἔσχον λαμπροτάτας ἐπιτυχίας, διακόπη διὰ τῆς τῆ μεσολαβήσει τῆς Ἀγγλίας καὶ Ὁλλανδίας ἐν Κάρλοβιτς, τὴν 26 Ἰανουαρίου 1699 γενομένης συνθήκης ¹.

Τοῦρκοι (1699-1717). Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἡ Ἑνατία ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν τὰ φρούρια τῆς Ναυπάκτου, τοῦ Ἀντιρρίου καὶ τῆς Πρεβέζης ἐπὶ τῷ ὄρει τῆς καταδαφίσεως αὐτῶν ².

Μετὰ τὴν ὑπογραφήν τοῦ πρωτοκόλλου ὁ στρασκήρης τῆς Ἑλλάδος Ἰσμαήλ πασᾶς καὶ ὁ Ἰερώνυμος Δολφίνος, διορισθέντες πληρεξούσιοι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν συμφωνηθέντων, προσέβησαν εἰς τὴν ἐκκένωσιν καὶ ἀνατίναξιν τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης, Ἀντιρρίου καὶ Ναυπάκτου, καὶ τὴν εἰς τὰς τουρκικὰς φρουρὰς παράδοσιν αὐτῶν ³. Κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν

λην. ἀνέκδοτα, σ. 200. β') 1685... Ὀκτωβρίου 4, ἤρθαν 35 καράβια τῆς ἀρμάδας, καὶ προματεντάρικα φορτωμένα λαὸ, καὶ τὸν ξεπεράσαντες ἐδῶ ἕως τρεῖς χιλιάδες καὶ τὸν ἄλλον εἰς τὴν Πρέβεζα, Κεφαλονία καὶ Κορφοῦς». (Κ. Σάθα, Ἑλλην. ἀνέκδοτα, σ. 203). γ') 1685... Ὀκτωβρίου 20, ἤρθε μιά βάρκα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα καὶ εἶπε πῶς ἀφέντης ὁ καπετὰν γκιουρᾶλης ἐπῆγε εἰς τὴν Πρέβεζα, καὶ ἐπῆγε παρακάτω ἕξ μίλια, εἰς ἓνα κάστρο ὀνομαζόμενον Γόνιτζα, καὶ τὸ πῆρε καὶ ἔβαλε κομμάτια καὶ σουλτάτους εἰς αὐτὸ καὶ τὸ φορτικώματις γιὰ νὰ φυλάξῃ τῆς Ρούμελης τὰ χωριά». (Κ. Σάθα, Ἑλλην. ἀνέκδοτα, σ. 203).

¹) Ἡ συνθήκη αὕτη ἔλαβεν, ὡς γνωστὸν, τὸ ὄνομα ἐκ τῆς παρὰ τὴν δεξιὴν ὄχθην τοῦ Δουναβίου κειμένης Κροατικῆς πόλεως Κέρλεβιτς, ἐν ἣ συνῆλθον, τὴν 23 Ὀκτωβρίου 1698, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἀντιμαχεμένων καὶ μετὰ μακρὰς συζητήσεως γενομένας εἰς τριάκοντα καὶ ἕξ συνεδριάσεις, ἀπὸ τῆς 17 Νοεμβρίου 1698 μέχρι τῆς 26 Ἰανουαρίου 1699, καθώρισαν τοὺς ὅρους ταύτης. Βλ. P. Garzoni, *Istoria della repubblica di Venezia*, Βενετία, 1705, σ. 811.—Arbois (frères d'), *Memoire* κλπ., ὡς ἄνωτ. σ. 55. 88.—Κ. Σάθα, Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα, Χρονικὸν Γαλαξειδίου, σ. 38.—Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ., σ. 426.—Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔκδ. Ε' (1925) τόμ. Εβ', σ. 102.

²) Ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Γαλαξειδίου, γραφέντι τῷ 1703, ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «ἐν τέλει δέ, διὰ τῆς ἐν ἔτει 1700 (ὄρθ. 1699) γενομένης ἐν Κάρλοβιτση συνθήκης εἰρήνης μεταξὺ τοῦ σουλτάνου Μουσταφᾶ καὶ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας, ἡ Ναυπάκτος μετὰ τῆς Πρεβέζης παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους» (Κ. Σάθα, Ἑλλην. ἀνέκδοτα Χρονικὸν Γαλαξειδίου, σ. 38).—Ὁ Καισάριος Δαπόντες ἐν τῷ Χρονογράφῳ (1648—1704) ἀσαφῶς ἀναγράφει τὰ κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην (Κ. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθήκη, τόμ. 3, σ. 60)—Μελετιὸν, Γεωγραφία, ὡς ἄνωτ., τόμ. 2 σ. 279.—André Grasset Saint Sauveur, ὡς ἄνωτ., σ. 265.—Σεραφεὶμ Βυζαντίου, Δοκίμιον, ὡς ἄνωτ., σ. 220. Οὗτος ἐν σελ. 224 λέγει ὅτι μετὰ τῶν καταδαφισθέντων φρουρίων εἶναι καὶ τὸ τῆς Μπούκας κείμενον ἔναντι τοῦ Ἀκτιοῦ ἀκρωτηρίου, ἐπὶ τῆς θέσεως Παλαιοσάραγα, ἣτις ὀνομάσθη οὕτω ἐκ τῶν ἐρευσιῶν τοῦ ἐπ' αὐτῆς λαμπροῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἀλλῆ πασᾶ.—Garzoni, *Istoria*, ὡς ἄνωτ., σ. 811.—Arbois (frères d') *Memoire*, ὡς ἄνωτ. σ. 55 58.—Ἀθαν. Σταγειρίτου, ὡς ἄνωτ. σ. 407 § κζ'.—Ζώτου Μολοσσού, Ἡπειρωτικαὶ μελέται, Δρομολόγιον, Ἀθήναι. 1878, τόμ. 4, σ. 51.

³) Garzoni, *Istoria della repubblica di Venezia*, ὡς ἄνωτ. σ. 794—826.—J. Hammer, *Geschichte*, ὡς ἄνωτ., τόμ. 12, σ. 446—450.—Κ. Σάθα, Τουρκοκρατ. Ἑλλάς.

φρουρίων τῆς Πρεβέζης καὶ Ναυπάκτου πολλοὶ τῶν προὔχόντων μὴ ἀνεχόμενοι νὰ ὑπαχθῶσι καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκπατρισθῶσιν εἰς Πελοπόννησον¹.

Ἡ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Κάρλοβιτς ὁμῶς συνομολογηθεῖσα εἰρήνη δὲν διήρκεσεν εἰ μὴ ἐλάχιστον χρόνον, διότι ἡ Τουρκία, λαβοῦσα ἀφορμὴν ἐκ τῆς εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καταχόμενον Κάτταρον προσφυγῆς Μαυροβουνίου ἐπαναστάτου, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας (9 Δεκεμβρίου 1714).

Ἡ δὲ κατὰ τῶν ἐν Παλοποννήσῳ ἑνετικῶν κτήσεων ἐπίθεσις τῶν Τούρκων ἦτο τόσοσ ὀρμητικῆ, ὥστε ὁ μέγας βεζίρης Δαμάτ Ἀλῆς, ὅστις ὡς σερασκέρης διηύθυνε τὴν ἐπιχείρησιν, κατώρθωσεν ἐντὸς τριῶν μόνον μηνῶν νὰ καταλύσῃ τὴν ἑνετικὴν κυριαρχίαν, νὰ διαλύσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη ἰδρυθὲν ἐν αὐτῇ ἑνετικὸν βασίλειον καὶ νὰ ὑπαγάγῃ τὴν ἀτυχῆ χώραν ἐκ γένου ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1715.

Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ τουρκικὸς στόλος περιπλέων τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ἔφθασε μέχρι Κερκύρας, ἣν καὶ ἐστενοχώρησε διὰ στενῆς πολιορκίας, ἄνευ ὁμῶς ἀποτελέσματος, διότι ὁ φρούραρχος αὐτῆς *Schullenburg* ἀντέταξεν ἐρρωμένην καὶ ἐπιτυχῆ ἀντίστασιν.

Ἑνετοί (1717-1797). Ὁ *Schullenburg* ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Ἑνετοῦ ναυάρχου *Pisanì* ἐπεχείρησε διαφόρους ἀποβάσεις εἰς τὰς ἀπέναντι ἠπειρωτικὰς ἀκτὰς καὶ τέλος τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1717 ἀποβιβάσας ἑξακισχιλίους ἀνδρας παρὰ τὴν Πρεβέζαν ἠνάγκασε τὴν ἐν αὐτῇ τουρκικὴν φρουρὰν ν' ἀποχωρήσῃ εἰς Ἄρταν². Γενόμενος δ' οὕτω κύριος τῆς Πρεβέζης καὶ Βονίτισης, ἣν κατέλαβε σχεδὸν ἄνευ ἀντιστάσεως, ὑπήγαγε ταύτας καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἑνετικὴν κυριαρχίαν. Ἡ νέα αὕτη ὑπαγωγή ἐκυρώθη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ *Πασάροβιτς* (10/21 Ἰουλίου 1718), δι' ἧς ἐτέθη τέρμα εἰς τὸν τετραετῆ ἑνετοτουρκικὸν πόλεμον. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἡ ἀπὸ τοῦ Βουθρωτοῦ μέχρι Πρεβέζης καὶ Βονίτισης λωρὶς, ἣτις εἶχε σπουδαιότατην σημασίαν διὰ τὴν ἀμυναν τῆς Κερκύρας, ἐξεχωρήθη εἰς τὴν Ἑνετίαν καὶ παρέμεινεν ἐπὶ μακρὸν εἰς αὐτήν³, δηλαδὴ μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Ἑνετικῆς

ὡς ἄνωτ. σ. 427.—Μελετίου, Γεωγραφία, ὡς ἄνωτ. σ. 279 «καὶ ὑπ' αὐτῶν (τῶν Οὐνετιῶν) καταδαφίσθη ἐν ἔτι 1701 μὲ τὰς συνθήκας ὁποῦ ἔκαμον».

¹) Garzoni, *Istoria* . . . , ὡς ἄνωτ., σ. 826.—Κ. Σάθα, Τουρκοκρατ. Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ., σ. 427.

²) J. Hammer, *Geschichte*, ὡς ἄνωτ. τόμ. 7, σ. 222.

³) André Grasset Saint Sauveur, ὡς ἄνωτ., σ. 262.—Xavier Scrofani, *Voyage en Grèce, fait en 1794 et 1795*, Paris, 1801, τόμ. 3, σ. 16.—J. Hammer, *Geschichte*, ὡς ἄνωτ., τόμ. 7, σ. 222.—Arbois (frères d'), *Memoire*, ὡς ἄνωτ., σ. 55.—Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ., σ. 447.—Σεραφείμ Βυζαντίου, Δοκί-

Δημοκρατίας. Κατὰ τὸ ὄγδοηκονταετὲς τοῦτο διάστημα Ἐνετοὶ προνοηταὶ (*providitori*), ὧν κατάλογον παρέχει ὁ Hopf¹, κατὰ τὸ σύνθημα ἐκυβερνῶν τὴν Πρέβεζαν. Τελευταῖος δὲ προνοητὴς ἀναφέρεται ὁ Ἰάκωβος Λωρέντζος Soranzo.

Ἐν τῷ μεταξὺ παρουσιάσθη νέος πολιτικὸς παράγων συλλαβὼν τὴν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἢ Ρωσία. Αὕτη ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος παντοιοτρόπως προσπαθήσασα νὰ προσοικειωθῇ τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Παλαιολόγου βλέψεων πολλάκις ὑπέθαλψεν, ἀνευ ὁμοῦ ἀποτελέσματος, τὰς πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων διαθέσεις.

Μετὰ δὲ τὴν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1768 ὑπὸ τῆς μεγαλεπήβολου Αἰκατερίνης τῆς Β' κήρυξιν τοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου, αἱ προσπάθειαι ἔγιναν συστηματικώτεραι καὶ ἐπέφερον ἐπὶ τέλος τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐπανάστασις τοῦ Ὁρλώφ ἀτυχῆ κατὰ τὸ ἔτος 1770 ἐξέγερσιν, ἣτις τόσας συνεσώρευσε συμφορὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίᾳ τὴν Πελοπόννησον².

Εἰς τὴν ἐξέγερσιν ταύτην, ἣς μετέσχον καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ὑπὸ τοὺς Ἐνετοὺς διατελουσῶν Ἰονίων νήσων, ἰδίᾳ οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Ζακύνθιοι, δὲν ἔλαβον φαίνεται μέρος οἱ κάτοικοι τῆς Πρεβέζης, πειθόμενοι ἴσως εἰς τὰς συστάσεις τῶν Ἐνετῶν διοικητῶν, οἱ ὅποιοι προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσωσι καὶ τοὺς τῶν νήσων κατοίκους ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς ἀβέβαιον ἀγῶνα. Μολονότι δὲ ἡ ἐπανάστασις ἐξηπλώθη μέχρι τῶν προθύρων τῆς Πρεβέζης ἐν τούτοις, ἐξ ὧν ἡμεῖς μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν, οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ἐξέγερσις ἢ οἰαδήποτε ἄλλη συμμετοχὴ τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον.

Ἡ ἐναντίον τοῦ ἀγῶνος τούτου στάσις τῆς Ἐνετίας ὀφείλετο εἰς τὴν συντηρητικὴν πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ μακροῦ ἤσκει. Ἀπὸ τῆς συνθήκης δηλονότι τοῦ Πασάρωβιτς ἢ γαληνοιάτη Πολιτεία, αἰσθανομένη τὴν σὺν τῷ χρόνῳ κατάπτωσιν τοῦ μεγαλείου αὐτῆς καὶ ποθοῦσα τὴν πραγματικὴν γαλήνην καὶ εἰρήνην πρὸς περισυλλογὴν καὶ συντήρησιν τοῦ ἀπομειναντος εἰς αὐτὴν κράτους, ἀποτελουμένου ἐκ τῆς Ἐνετίας, τῆς Ἰστρίας, τῆς Δαλματίας, τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς ἀπὸ Βουθρωτοῦ μέχρι Πρε-

μιον, ὡς ἄνωτ., σ. 220.—Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία Ἠπείρου, σ. 132.—Ζώτων Μολοσσοῦ, Δρομολόγιον, 4 σ. 51.

¹) Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Hopf δημοσιευθέντι καταλόγῳ πρῶτος ἀναφέρεται ὁ Giovanantonio Trevisano q. Paolo (eletto 27 Jugl. 1721) καὶ τελευταῖος ὁ Jacopo Lorenzo Soranzo q. Pietro (eletto 28 Febbrajo 1796). Βλ. Ch. Hopf, Chroniques Gréco-romanes, Berlin, 1873, σ. 405.

²) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατ. Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ., σ. 452 κ. ἐξ.

βέξης και Βονίτσης λωρίδος, απέφευγε παντί σθένει τὴν ἀνάμειξιν εἰς ὑποθέσεις ἐκτὸς τοῦ κράτους αὐτῆς. Παρὰ τὴν συντηρητικὴν ὁμῶς πολιτικὴν, ἦν ἐπὶ μακρὸν ἤσκησε, καὶ παρὰ τὴν οὐδετερότητα, ἦν ἐτήρησε κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς ἐπαναστατησάσης Γαλλίας, δὲν ἔμεινεν ἀβλαβῆς, διότι ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης πολεμῶν ἐν Ἰταλίᾳ προεχώρησε μέχρι τῶν ἐνετικῶν κτήσεων καὶ πολλὰ κατὰ καιροὺς ἀφήρσεν ἀπὸ τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας φρούρια. Τέλος δὲ κηρυχθέντος τοῦ κατὰ τῆς Γαλλίας πολέμου τῆς Αὐστρίας, μεθ' ἧς συνεμάχησαν, πλὴν τινῶν γερμανικῶν χωρῶν, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδινίας, καὶ ἡ Ἀγγλία, ἠναγκάσθη καὶ ἡ Ἐνετία νὰ ταχθῆ μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ οὕτω ἔδωκεν εἰς τὸν Βοναπάρτην τὴν εὐκαιρίαν, τὸ θέρος τοῦ 1797, νὰ καταφέρῃ κατὰ ταύτης τὸ τελειωτικὸν κτύπημα, νὰ διακηρύξῃ ὅτι «δὲν θὰ ἐπιτραπῇ οὐδεμία παρενόχλησις τῆς μεγάλης Γαλλικῆς Δημοκρατίας ὑπὸ τῶν μικρῶν Ἰταλικῶν ἐπικρατειῶν» καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν ἄλλοτε ὑπερήφανον Ἐνετικὴν Δημοκρατίαν, ἧς τοὺς ναυστάθμους καὶ τὰ μουσεῖα ἐκένωσε παντὸς πολυτίμου ἀντικειμένου.

Γάλλοι (1797-1798). Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν κατὰ τῆς Ἐνετίας ἐνεργειῶν ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Gentili νὰ καταλάβῃ τὰς ὑπὸ τὴν Ἐνετίαν διατελούσας Ἰονίους νήσους καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Ἡπείρου ὑπ' αὐτὴν ὑπαγόμενα ἑδάφη. Ὁ Gentili εὐχερῶς ἐγένετο κύριος τῶν ἐνετικῶν τούτων κτήσεων, διότι οὐδεμία κατ' αὐτοῦ ἀντετάχθη ἀντίστασις. Αἱ δὲ κατὰ τῆς μικρᾶς καὶ ἀνισχύρου πλέον δημοκρατίας ἐνεργεῖαι αὗται τοῦ στρατηγοῦ Βοναπάρτου ἐκυρώθησαν διὰ τῆς τὴν 6/17 Ὀκτωβρίου 1797 ἐν *Καμποφορμιά* συναφθείσης συνθήκης, δι' ἧς ἡ μὲν πρὸ μικροῦ σύμμαχος τῆς Ἐνετίας Αὐστρία ἐγένετο κυρία ὅλης τῆς συνεχοῦς ἑδαφικῆς ἐκτάσεως, τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τῆς Ἐνετίας μέχρι τῶν νοτίων ὄριων τῆς Δαλματίας, ἡ δὲ Γαλλία ἔλαβε τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὴν μετ' αὐτῆς διοικητικῶς συνδεομένην ἀπὸ τοῦ Βουθρωτοῦ μέχρι Βονίτσης λωρίδα, ἧτις, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, δυνάμει τῆς συνθήκης τοῦ Πασάροβιτς ἀπετέλει τμῆμα τοῦ ἐνετικοῦ κράτους. Εἰς τὴν λωρίδα ταύτην φυσικῶς ἀνήκον καὶ αἱ πόλεις Βουθρωτόν, Πάργα, Πρέβεζα καὶ Βόνιτσα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ πέμπτῳ ἄρθρῳ τῆς συνθήκης ταύτης, δι' οὗ κανονίζεται ἡ θέσις τῶν ἐνετικῶν κτήσεων, δὲν ἀναφέρονται ὀνομαστικῶς εἰ μὴ μόνον τὸ Βουθρωτόν, ἡ Ἄρτα καὶ ἡ Βόνιτσα, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Πάργα πρέπει νὰ ταχθῶσιν εἰς τὰς «ἐν γένει κτήσεις τὰς πρότερον βενετικὰς ἐν Ἀλβανίᾳ, τὰς κειμένας νοτιώτερον τοῦ κόλπου τοῦ Δρίνου»¹.

¹) Ch. de Martens, Recueil de principaux traités, Γοτίγγη, τόμ.7 (1791-

Τόσον ὅμως οἱ Ἐνετοὶ εἶχον ἀμελήσει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὴν διοίκησιν καὶ ἀμυναν τῶν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου κτήσεων αὐτῶν, ὥστε, ὅτε οἱ Γάλλοι ἔγιναν κύριοι τῆς Πρεβέζης, δὲν εὗρον ἐν αὐτῇ εἰ μὴ ἀντὶ φρουρᾶς δώδεκα μόνον Σλαβόφρους μισθοφόρους, εἰς οὓς εἶχεν ἀνατεθῆ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἡ φρούρησις τῆς πόλεως, ἀντὶ ἀμυντικῶν μέσων τρία μόνον σιδηρᾶ τηλεδόλα ἀποκείμενα ἐν τινὶ ἠρεικωμένῳ φρουρίῳ καὶ ἀντὶ διοικητηρίου ἐν μικρὸν ἡμικατεστραμμένον οἰκοδόμημα ¹ τὴν δὲ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν κινδύνων ἀσφάλειαν τῆς πόλεως εἶχον ἀναλάβει οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ἑκάστοτε εἰς αὐτήν, ὡς εἰς ἄσυλον, προσφεύγοντες ἀρματωλοὶ τῆς Ρούμελης ².

Ὁ Βοναπάρτης ἀποδίδων μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς λωρίδος καὶ θεωρῶν τὰς ἑλληνικὰς ταύτας κτήσεις ὡς ἐνδιαφερούσας αὐτὸν μᾶλλον ἢ ἢ Ἰταλία ὀλόκληρος, ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν γειτονίας, ἐμερίμνησεν ἀμέσως περὶ τῆς ρυθμίσεως τῶν κατὰ τὴν διοίκησιν αὐτῶν. Συγχρόνως δ' ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἀποστόλους τῆς γαλλικῆς διοικήσεως, τοὺς ἀδελφοὺς Νικολὸν καὶ Ἀἷμον Στεφανόπουλι, οἵτινες ἀνήκον εἰς τὴν ἐν Cargese τῆς Κορσικῆς ἑλληνικὴν ἀποικίαν. Οὗτοι ἐπισκεφθέντες τὰς ἑλληνικὰς χώρας

1725), s. 210: Sa majesté l'empereur, roi de Hongrie et de Bohême, consent à ce que la republique française possède en toute souveraineté les îles ci-devant vénitiennes du Levant: savoir, Corfou, Zante, Céphalonie, Sainte-Maure, Cerigo, et autres îles en dependantes, ainsi que Butrinto, Larta, Vonita, et en général tous les établissements ci-devant Vénitiennes en Albanie, qui sont situés plus bas que le golfe de Londrino». Πρὸβλ. H. Holland, Travels in the Jonian isles, Albania, Thessaly, Macedonia, during the years 1812-1813, Λονδῖνον, 1815, τόμ. 1, σ. 94.—Π. Χιώτου, Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα, τόμ. 3, σ. 617 κ. ἔξ.—Κ. Σάθα, Τουρκοκρατ. Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ., σ. 565.—Σεραφεῖμ Βυζαντίου, Λοκίμιον, ὡς ἀνωτ., σ. 221.—Σπ. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, Ἀθῆναι, 1895, σ. 109.—Οὐίλ. Μύλλερ—Σπ. Λάμπρου, Ἡ Τουρκία καταρρέουσα, Ἀθῆναι, 1914, σ. 9—20.

¹) Ἀθανασίου Σταγειρίτου, Ἡπειρωτικά, σ. 406 «οἱ Γάλλοι εὗρον τὸ διοικητήριον τῶν Ἐνετῶν ἐρείπιον, δύο καλύβας αὐτῶν, καὶ ἐν παρεκκλήσιον, ὅλα κρημνισμένα. Τρία κανόνια σιδηρᾶ εἰς τὴν γῆν κείμενα, καὶ δώδεκα στρατιώτας φρουρᾶ. Τοιαύτη ἦτο τότε ἡ κατάστασις τῶν κρατούντων.

²) Χατζῆ Σεχρέτη, Βίος Ἀλῆ πασᾶ, παρὰ Κ. Σάθα, Ἱστορικαὶ διατριβαί, Ἀθῆναι, 1870, σ. 230 στ. 17.

*Ἡ κλεφτοσυρία τῆς Ρούμελης ἐδῶ ἔγει μαζωμένη,
μερόνυχτον διὰ πῆλον αὐτοὶ ἔναι λυσσασμένοι*

καὶ σελ. 232 στ. 6.

*Κ' ἡ κλεφτοσυρία τῆς Ρούμελης κ' ἐκεῖνοι βουλλωθήκαν
Φραντζέζοι γράφθησαν κ' αὐτοὶ ἔς τὴν Πρέβεζαν καὶ μπῆκαν.*

Σπ. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, σ. 109.—Κ. Σάθα, Τουρκοκρ. Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ., σ. 565.—Παν. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογρ. Ἡπείρου, 134.

κατὰ τὰ ἔτη 1797 καὶ 1798 ἐπεσκεύθησαν καὶ τὴν Πρέβεζαν, περὶ ἧς παρέχουσιν ἱκανὰς πληροφορίες¹.

² *Ἀλῆ πασᾶς* (1798-1799). Ὑπὸ τὴν γαλλικὴν ὄμως δημοκρατίαν δὲν διετέλεσεν ἡ Πρέβεζα εἰ μὴ βραχύτατον χρόνον, διότι ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐπωφελούμενος τοῦ ἀγῶνος, ὃν ἡ Ρωσία, συμμαχήσασα μετὰ τῆς Τουρκίας, μετὰ τὴν κατὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀβουκίρ (1-3 Νοεμβρίου 1798) καταστροφὴν τοῦ γαλλικοῦ στόλου, διεξῆγε κατὰ τῆς Γαλλίας πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁσημέραι αὐξανομένης διπλωματικῆς ἐπιρροῆς τῆς νεαρᾶς δημοκρατίας, πρὸς δὲ ἐνθαρρυνόμενος καὶ ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ διαπλέοντος τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ρωσοτουρκικοῦ στόλου, ἐπεχείρησε νὰ γίνῃ κύριος τῶν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου γαλλικῶν κτήσεων. Ὁ πολυμήχανος λοιπὸν Ἀλῆς, ἀφοῦ προσέβαλε τὴν Χιμάραν καὶ ἔγινε κύριος τοῦ Βουθροτοῦ, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν Πρέβεζαν, ἧς καὶ ἐγένετο κύριος μετὰ τὴν παρὰ τὴν Νικόπολιν μάχην (12 Ὀκτωβρίου 1798), καθ' ἣν οἱ Γάλλοι, μετὰ ἀξιοθαύμαστον ἀντίστασιν, καμφθέντες κατεσφάγησαν ἢ συνελήφθησαν καὶ ἤχθησαν αἰχμάλωτοι μετὰ τοῦ στρατηγοῦ La Salsette καὶ τῶν ἀξιωματικῶν Hiott καὶ Tissot. Τῆς Πρεβέζης, ἣτις κατὰ μέγα μέρος ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός, οἱ ἀτυχεῖς κάτοικοι κατεσφάγησαν κατὰ τρόπον μόνον εἰς τὸν Ἀλῆ πασᾶν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ συνήθη².

¹) Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grèce, pendant les années 1797 καὶ 1798, Λονδίνον, 1800, τόμ. 2, σ. 140 κ. ἐξ. — Πρὸβλ. Μίλλερ-Λάμπρον, Ἡ Τουρκία καταρρέουσα, σ. 9 κ. ἐξ.

²) Περιγραφὰς τῆς ὀχυρώσεως τῆς Νικόπολεως, τῆς παρ' αὐτὴν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς μάχης, τῆς ἀνδρείας ἀντιστάσεως τῶν Γάλλων, τῆς σφαγῆς καὶ αἰχμαλωσίας αὐτῶν, ὡς καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Πρεβέζης καὶ σφαγῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς εὐρίσκει τις παρὰ τοῖς: J. Bellaire (Précis des opérations générales de la division française du Levant, Paris, 1808, σ. 203 κ.ἐ.—Χαιζῆ Σαχρέτη, Βίος Ἀλῆ πασᾶ, ὡς ἀνωτ., σ. 228 κ.ἐξ.—Pouqueville, Histoire de la régénération de la Grèce, Paris, 1825, τόμ. 1, σ. 148 κ.ἐ.—Th. Smart Hughes, Travels in Greece and Albania, Λονδίνον, 1830, τόμ. 2, σ. 227 κ.ἐξ.—Raoul de Malherbe, L'Orient 1818—1845, historique, politique, religion, moeurs etc. Paris, 1846, τόμ. 1, σ. 250 κ. ἐξ.—Πρὸς δὲ πρὸβ. H. Holland, Travels, ὡς ἀνωτ., τόμ. 1, σ. 94.—Ed. Dodwell, A. Classical and topographical tour through Greece, Λονδίνον, 1819, σ. 54.—Ἀθ. Σταγειρίτου, Ἡπειρωτικά, ὡς ἀνωτ., σ. 408.—Leake Travels in northern Greece, Λονδίνον, 1835.—Σπ. Λάμπρον, Νέος Ἑλληνομνημόνων, τόμ. 1 (1904), σ. 491, ἐπιστολὴ «Ἀλῆ πασᾶς πρὸς τοὺς Παργιώτας». — «Ἐγὼ Ἀλῆ πασᾶς. Εἶδησις πρὸς ἑοῦς τοὺς Παργιώτας, ὅτι ἐδεδαιωθήκατε ὁ πόλεμος, ὅπου ἐγινε σήμερον, καὶ ἐζάκωσα τὴν Πρέβεζαν...» — «Πρέβεζα, τρίτη (2) Ὀκτωβρίου ἀμᾶξι 1798». — Σεραφεῖμ Βυζαντίου, Δοκίμιον, ὡς ἀνωτ., σ. 221.—Γερασ. Μαυρογιάννην, Ἱστορία τῶν Ἰονίων νήσων, Ἀθήναι 1889, τόμ. 1, σ. 168 κ. ἐξ.—Σπυρ. Ἀραβαντινόν, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, ὡς ἀνωτ., σ. 108 κ.ἐξ.—Καρ. Μενδελσοῶνος Βαρθόλδη μίτρο. Ἡλ. Οἰκονομοπούλου, Ἱστορία Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Ἀθήναι, 1894, τόμ. 1, σ. 141.—Καδμίου, Πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις, ὡς ἀνωτ., σ. 14

Τουρκική κυριαρχία (1800-1807). Εἰς χεῖρας τοῦ Ἄλῃ πασᾶ ἔμεινε ἡ Πρέβεζα ἐπὶ δύο μόνον ἔτη, διότι ἡ Ρωσία, μετὰ τὴν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1799 ἄλωσιν τῆς Κερκύρας καὶ τὴν κατὰ Μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὀλοσχερῆ ἐκβολὴν τῶν Γάλλων ἐκ τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς λωρίδος, ἐπειδὴ δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν Τουρκίαν τὰς διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῆς ἀπὸ τῶν Γάλλων ἀποσπασθείσας χώρας, μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ἔπεισε τὴν σύμμαχον νὰ στέρξῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν συγκρότησιν αὐτονόμου πολιτείας τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τὴν ρωσοτουρκικὴν κυριαρχίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν εἰς αὐτὴν παραχώρησιν τῶν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου πρώην ἐνετικῶν κτήσεων, δηλαδὴ τῆς Πρεβέζης, Βονίτισης, Βουθρωτοῦ καὶ Πάργας. Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συμφωνίας τῆς 9/21 Μαρτίου 1800¹ ἡ Πρέβεζα μετὰ τῶν λοιπῶν τριῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων τεθεῖσα «ὑπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ὡς λέγει ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς², ἐκυβερνᾶτο διὰ τοῦ ἐν αὐτῇ ἐδρεύοντος κοινοῦ τῶν προνομιούχων τούτων ἡπειρωτικῶν πόλεων ὑπάτου ἀντιπροσώπου, ὡς εἰπεῖν ἀρμοστοῦ, τοῦ σουλτάνου, ὅστις

κ. ἐξ. — Π. Κουγιτέα, Πραγματεία τοπογραφικὴ, ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ, Ἀθήναι, 1905, σ. 225 κ. ἐξ. — Σπ. Λάμπρον, Ν. Ἑλληνομν. τόμ. 7 (1910), σ. 251, ἀριθ. ἐνθυμήσεως 498: 1798 «ἔστειλε ἀρμάδα ὁ Τούρκος συμμένη με τοῦ Παύλου Ρούσου Μοσκοβίτι καὶ ἦλθαν καὶ ἐπροσκυνήσά μας δοκῶντας τοὺς Φραντζέζους· μὰ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν εὔρε ἀφορμὴν ὁ Βεληπασᾶς τῶν Φραντζέζων καὶ ἦλθε με πολλὰ στρατεύματα καὶ διέροπος τὴν Πρέβεζαν. Τί θρηῆνος, τί σφαιμός, τί πνημὸς θαλάσσης. Τὴν ὁμοίαν συμφορὰν ποτέ οὐκ ἔγεινε· ἐγιόμισαν τὰ νησιὰ ἀνθρώπους Κεφαλωνιά καὶ Θυάκι· πλὴν παρ' ἐλπίδα ἐγλυτώσαμε διὰτὶ εἶχε ἔτοιμα καρᾶβια γαλαξιδιότικα ναλοῦν νὰ μᾶς πάγουν ὄλους ἀπὸ σπαθὴ μὴ φανεῖ ἐξάφνου ἡ ἀρμάδα. Ὅσα ἔγιναν ὤλεως Θεέ. [Ἐν κώδικι 47 τῆς ἐν Ἀγίῳ ὄρει μονῆς Ξενοφῶντος] Λάμπρου τόμ. 1, σ. 66]. — Passow, Carmina Graeca, σ. 149 ἀρ. 201 :

Βάστα, καημένη Πρέβεζα τ' Ἄλῃ πασᾶ τ' ἀσκέρια,
Τί νὰ βαστάξω, δὲν μπορῶ καὶ τί τὰ νταγιανιήσω !
Ἄλῃ πασᾶς μὲ πέτρωσε μὲ δεκοχτὼ χιλιάδες.

¹) Ch. Martens, ἔνθ. ἀνωτ. 2 (1814—1815) inclusiv. Γοτίγγη, 1818 τόμ. 2 σ. 639 «Les îles de Corfou, Céphalonie, Zante, Ste Maure, Ithaque, Cérige et Paxo avec leurs dépendances, telles qu'elles sont désignées dans le Traité entre sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies et la Porte-Ottomane du 21 Mars 1800». — Ἡ συνθήκη αὕτη ἐκυρώθη ὑπὸ μὲν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας τὴν 5 Ἀυγούστου 1800, ὑπὸ δὲ τοῦ σουλτάνου τὴν 6 Νοεμβρίου ἰδίου ἔτους. — Παν. Χιώτου, Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα, τόμ. 3 (1863) σ. 748 κ. ἐξ. σ. 751 ἀρθρ. 8ον «Αἱ χῶραι Πρεβέζης, Βονίτισης καὶ Βουθρωτοῦ, ἐπειδὴ κεῖνται ἐν τῇ ξηρᾷ ἀπεσπασμένοι τῆς Βενετίας καὶ συνεχόμενοι τῇ Ἀλβανίᾳ θὰ ᾄσιν ἅπασαι μεθ' ὄλων τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν καὶ περιχώρων προσηρητέμηναι πρὸς τὴν ἐπικράτειαν τῆς Υ. Π. καὶ αὐτῇ μόνῃ θὰ προσανήκωσιν».

²) Μελετίου, Γεωγραφία, ὡς ἀνωτ. ἐκδ. β', ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ, 1807, τόμ. 2, σ. 278, α «τὰ νῦν ὅμως [ἡ Πάργα] διοικεῖται δημοκρατικῶς ὑπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθὼς καὶ ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Βόνιτζα».

ἔφερε σὺν ἄλλοις καὶ τὸν τίτλον τοῦ *βοεβόδα* ¹. Τοιοῦτος δὲ διωρίσθη διὰ σχετικοῦ φερμανίου ² ὃ Ἀβδουλάχ μπέης ³.

Ὑπὸ τὴν νέαν ταύτην πολιτειακὴν μορφήν, ἣν δυσκόλως δύναται τις νὰ καθορίσῃ ⁴, ἡ Πρέβεζα διετελέσε μέχρι τῶν μέσων τοῦ 1807, ὅτε καὶ ἐστερήθη τῶν προνομίων αὐτῆς.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν δηλαδὴ ἑπταετὲς διάστημα ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς Ρωσίας κατὰ τῆς Γαλλίας, ἥτις ἐν τῷ μεταξὺ ἀνέκτησε καὶ πάλιν τὴν ἐν Ἀνατολῇ ἐπιρροὴν αὐτῆς, ὅσημέραι καθίστατο ἐντονώτερος καὶ ἐπὶ τέλους κατέληξεν εἰς βῆρος τῆς Τουρκίας ἐναντίον τῆς ὁποίας ἡ Ρωσία ἐκήρυξε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1807 τὸν πόλεμον ⁵.

Τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου ἐπωφελοῦμενος ὁ πονηρὸς σατράπης τῶν Ἰωαννίνων, ὅστις οὐ μόνον παρηκολούθει ἀγρύπνως τὴν ἀνώμαλον ταύτην κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ καταλλήλως ὑπέθαλπεν αὐτὴν ἐκάστοτε κατὰ τὸ συμφέρον εἰς αὐτόν, διαβάλλον δὲ τὰς αὐτονόμους ἡπειρωτικὰς πόλεις, ὡς κέντρον τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀντιδρώντων, ἐπέτυχε νὰ πείσῃ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι σκόπιμος ἦτο ἢ εἰς αὐτόν ἐκχώρησις ἐκείνων. Οὕτω δὲ κατὰ τὸ 1806, κατώρθωσε ν' ἀγοράσῃ, ὡς φέρεται, τὴν ἐφ' ὅρου ζωῆς ἐπικαρπίαν αὐτῶν ἀντὶ ποσοῦ ὀκτακοσίων προυγγίων ⁶.

Ἀλῆ πασᾶς (1807-1820). Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἴσως δικαίωμα τῆς ἐπικαρπίας στηριζόμενος, μᾶλλον δ' ἐπωφελοῦμενος τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου ὁ Ἀλῆς ἀπέστειλε κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου 1807 τὸν υἱὸν αὐτοῦ

¹) Τὸν τίτλον καθορίζει τὸ σχετικὸν φερμάνιον.

²) Μετάφρασιν τοῦ φερμανίου βλ. παρὰ Σεραφεῖμ Βυζαντίω, ὡς ἀνωτ. σ. 384.

³) Βλ. φερμάνιον ὡς ἀνωτέρω. Πρβλ. Σεραφεῖμ Βυζαντίου, Δοκίμιον ὡς ἀνωτ. σ. 222.—Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία, ὡς ἀνωτ. ἔκδ. Ε', τόμ. Εβ, σ. 214.—Καρ. Μενδελσῶνος, ὡς ἀνωτ. σ. 142.

⁴) Περὶ τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος τοῦ δημιουργηθέντος διὰ τῆς συνθήκης τῆς 21 Μαρτίου 1800 βλέπε τὴν πραγματείαν τοῦ Ἀριστ. Βρέκοση, Ἡ συνθήκη τῆς 21 Μαρτίου 1800 καὶ τὰ προνόμια τῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων Πρεβέζης, Πάργας, Βονίτσης καὶ Βουθρωτοῦ, ἐν Ἠπειρ. Χρονικ. 3 (1928) σ. 271 κ. ἐξ., ἐν ἣ ἔκτενῶς ἐκτίθενται τὰ κατ' αὐτήν.

⁵) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατ. Ἑλλάς, ὡς ἀνωτ., σ. 569 κ. ἐξ.

⁶) Leake, Travels in north. Gr., ὡς ἀνωτ., τόμ. 3, σ. 488 κ. ἐξ.—Πρβλ. Ἀρ. Βρέκοση, Ἡ συνθήκη κλπ., ὡς ἀνωτ. σ. 294, ἐνθα ὀρθῶς οὗτος ἐκφράζει ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀληθείας τῆς περὶ ἐξαγορᾶς εἰδήσεως, ἐφ' ὅσον αὐτὴ δὲν πιστοῦται ἄλλοθεν.—Ἐν τῷ συμφώνῳ τῆς 12/24 Ἀπριλίου 1819, δι' οὗ ἐπεκυρώθη ἡ παραχώρησις τῶν μὲν Ἰονίων νήσων εἰς τὴν Μεγάλην Βρετανίαν, τῆς δὲ Πάργας εἰς τὴν Τουρκίαν ἀναφέρεται ρητῶς ὅτι ἡ Πρέβεζα, ἡ Βόνιτσα, τὸ Βουθρωτὸν καὶ ἡ Πάργα ἀπετέλουσαν κύριον μέρος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Βλ. Ch. Martens, Recueil, ὡς ἀνωτ. τόμ. 5 (1808—1822), σ. 389 «...qui sont des parties essentielles de nos états impériaux...». Πρβλ. Σπ. Λάμπρον, Ν. Ἑλληνομν. τ. 11 (1914) σ. 71, 74.

Βελήν μετὰ ἑνδεκα χιλιάδων Ἀλβανῶν, οἵτινες ἐπιπεσόντες κατὰ τῆς Πρεβέζης ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς καὶ ἐξεδίωξαν τὸν ἀγαθὸν βοεβόδαν Ἀβδουλάχ μπέην, ὅστις ἐπιστρέφων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδηλητηριάσθη καθ' ὁδὸν ὑπὸ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν ὑπηρέτου. Οὕτω καὶ πάλιν ἡ Πρέβεζα περιήλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅστις πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς ἐπεσκεύασε τὰ φρούρια, ἀνώρυσεν πρὸς βορρᾶν αὐτῆς βαθεῖαν καὶ εὐρείαν τάφρον καὶ διὰ τὴν καταστήσῃ αὐτὴν μουσουλμανικὸν ἔδαφος, ἔκτισεν ἐν αὐτῇ τζαμίον, οὗ ἡ παραχώρησις ἢ ἐγκατάλειψις ἀπηγορεύετο, ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ νόμου¹. Ἀφ' οὗ δὲ ἔκτισε καὶ λαμπρὸν ἀνάκτορον, ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τοῦ φρουρίου τοῦ κειμένου ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς γνωστῆς σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Παλιοσάραγα*, παρέδωσε τὴν διοίκησιν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βελήν.

Ὑπὸ τὴν νέαν δουλείαν διέμεινεν ἡ Πρέβεζα μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1820, ὅτε ὁ Βελῆς πολιορκηθεὶς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ὑπὸ τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων, ἅτινα πανταχόθεν προσέβαλον τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ κατεχομένας χώρας, ἵνα ἀπαλλάξωσι ταύτας ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 1820 κηρυχθέντος *φιρμανλῆ* τυραννίσκου, ἤναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τὰ τουρκικὰ στρατεύματα², ἀφ' οὗ ἀπεμάκρυνε πρότερον τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ εἰς Λευκάδα καὶ κατέκαυσε τὸ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κτισθὲν λαμπρὸν ἀνάκτορον.

Τοῦρκοι (1820-1912). Διαρκούσης τῆς πάλης μεταξὺ τοῦ ἀποστάτου Ἀλῆ πασᾶ καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων Χουρσίτ πασᾶ ἡ Πρέβεζα ἀπετέλεσε ἓνα τῶν κυριωτέρων στόχων, καθ' οὗ ἐστράφη ἡ δρασις τοῦ πολυμηχάνου τυράννου, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Τέλος μετὰ τὴν κατὰ τὴν 24 Ἰανουαρίου τοῦ 1922 ὀριστικὴν ἤτταν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἡ Πρέβεζα περιελθοῦσα ὀριστικῶς ὑπὸ τὴν νέαν τουρκικὴν κυριαρχίαν³, διετέλεσεν ὑπ' αὐτὴν μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς.

¹) Κ. Σάθα, Τουρκοκρατ. Ἑλλάς, ὡς ἄνωτ., σ. 574 κ. ἐξ.—Σεραφεὶμ Βυζαντίου, Δοκίμιον, ὡς ἄνωτ. σ. 223, ἐνθα ἐσφαλμένως ὡς ἔτος ἀνακαταλήψεως φέρεται τὸ 1808.—Σπ. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, ὡς ἄνωτ. σ. 180 κ. ἐξ.—Καδμίου, Πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις, ὡς ἄνωτ., σ. 21 κ. ἐξ.

²) Καρ. Μενδελσῶνος-Οἰκονομοπούλου, Ἱστορία Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τόμ. 1 σ. 186.—Πρβλ. Σπ. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, σ. 287 κ. ἐξ.—Καδμίου, Πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις, ὡς ἄνωτ., σ. 23 κ. ἐξ.

³) Σπ. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, ὡς ἄνωτ., σ. 301.—Καδμίου, Πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις, ὡς ἄνωτ. σ. 23 κ. ἐξ.—Παν. Κουγιτέα, Πραγματεία τοπογραφικὴ κλπ., ὡς ἄνωτ., σ. 239 κ. ἐξ.—Ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Θεοφίλου [Καίρη], ἐν ᾧ ἀναγράφονται ἐπεισόδια τῆς εἰς Ὀλυμπον στρατείας τοῦ 1822, ἀναγράφονται καὶ τὰ ἐξῆς: 1822 Ἀπρίλιος 11 «ἔλαβον καὶ τὰς εἰδήσεις... περὶ Πρεβέζης ὅτι ἐκυριεύθη ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας» βλ. Ἰ. Βογιατζίδου, Νεοελληνικὰ ἀνέκδοτα, ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς

Ὁ Ζῶτος ὁ Μολοσσὸς παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι ἡ Πρέβεζα μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἄλῃ πασα̃ διετέλεσεν ἐπὶ ἑξαετίαν ἐλεύθερος λιμὴν (*porto franco*)¹· πόθεν ἤντησε τὴν εἶδησιν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν αὐτολεξεί ὁ Σεραφεῖμ ὁ Βυζάντιος² καὶ ἄλλοι μετ' αὐτόν, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω.

Οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐν Ἡπείρῳ λαβόντων χώραν γεγονότων πεισθέντες περὶ τῆς ἐξαιρετικῆς πολεμικῆς σημασίας τῆς Πρεβέζης προέβησαν εἰς τὴν ἀνανέωσιν καὶ πληρεστέραν ἐξόπλισιν τῶν φρουρίων αὐτῆς οὕτως, ὥστε νὰ καταστῇ αὕτη ἀπολύτως ἱκανὴ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ στομίου τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

Τὴν σκουδαιότητα τῆς θέσεως ἐκτιμῶσα ἡ Πύλη καὶ βραδύτερον ἐνήργησε διπλωματικῶς πᾶν τὸ δυνατόν, ὥστε νὰ ἐπιτύχη διὰ τῆς ἐν Καλενδερκίοσκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπογραφείσης τὴν 10/22 Ἰουλίου 1832 συμφωνίας πρὸς ὀριστικὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τοῦ νεαροῦ ἑλληνικοῦ κράτους, αἱ κλειῖδες τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, δηλαδὴ ἡ Πρέβεζα καὶ τὸ Ἄκτιον, νὰ παραμείνωσι καὶ πάλιν εἰς αὐτήν.

Περὶ τῶν μετέπειτα περὶ τὴν πόλιν ταύτην πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων αἵτινες ἐπεχειρήθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1854³, 1876⁴ καὶ 1878⁵, περὶ τῆς ἐν αὐτῇ κατὰ τὴν 21 Ἰανουαρίου 1879 γενομένης συνελεύσεως τῶν ἀντιπροσώπων πρὸς καθορισμὸν τῶν νέων ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων, συνεπέα τῆς ὁποίας τὸ μὲν Ἄκτιον παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ δὲ Πρέβεζα παρέμεινεν εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπὶ τῷ ὄρω κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων καὶ ἐλευθέρας ναυσιπλοΐας, ὡς καὶ περὶ τῶν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 προσπαθειῶν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων πρὸς ἀπελευθέρωσιν

καὶ ἱθυολογικῆς Ἐταιρείας, τόμ. 7 (1910) 125 σ. 31. Τί ἐννοεῖται διὰ τοῦ σημειώματος τούτου καὶ τίνες οἱ ἰδικοὶ μας, ἔφ' ὧν ἐκυριεύθη τότε ἡ Πρέβεζα, ἀγνοοῦμεν.

¹) Ζῶτου Μολοσσού, Δρομολόγιον, ὡς ἀνωτ., τόμ. 4, σ. 51, «τελευταῖον ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους (*sic*) τὴν ἔλαβεν ὁ Ἄλῃ πασα̃, μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ ἐπὶ 6 ἔτη ἔμεινεν ἐλευθέρη πόλις=*porto-frago* ὅλης τῆς Εὐρώπης, ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως».

²) Σεραφεῖμ Βυζαντίου, Δοκίμιον, ὡς ἀνωτ., σ. 223 «μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ τυράννου, συμβᾶσαν τῷ ἔτει 1822 Ἰανουαρίου 24, ἐν ὄρω τῷ διαστήματι τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐθνεγεργσίας ἡ πόλις ἐπὶ 6 ἔτη διετέλει ἐλευθέρη πόλις=*porto-frago*, κατὰ δὲ τῷ 1830 παρεχωρήθη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Ὀθωμανούς».

³) Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, διαρκοῦντος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853--6), ἡ Ἡπειρος ἐπανέστη ὑποβοηθουμένη ὑπὸ ἀνταρτικῶν σωμάτων ἐκ τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος ἐξορμωμένων.

⁴) Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν τῇ βαλκανικῇ κρίσεως (1875-8), καὶ δὴ κατὰ τὸ 1876, ἡ Ἡπειρος καὶ πάλιν ἔλαβε τὰ ὄπλα.

⁵) Διαρκοῦντος τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου (1877-9) νέα ἐπανύστασις ἐγένεν εἰς τὴν Ἡπειρον.

τῆς πόλεως ταύτης ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι κατάλληλος ὁ περιορισμένος τοῦ περιοδικοῦ τούτου χῶρος, ὅπως ἐκτενῶς πραγματευθῶμεν περὶ αὐτῶν¹ καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ, ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, δὲν προτιθέμεθα νὰ παράσχωμεν εἰ μὴ μόνον σημειώματα δυνάμενα νὰ βοηθήσωσιν εἰς τὴν συγγραφὴν συστηματικωτέρας καὶ ἐκτενεστερέας ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης.

Ἡ Πρέβεζα ἐλευθέρα (1912). Δὲν εἶχον παρέλθει εἰ μὴ μόνον δεκαπέντε ἔτη ἀπὸ τῆς ἀτυχοῦς ἐπιχειρήσεως τοῦ 1897, ὅτε νέος ἀγὼν, καθ' ὃν συνετονίσθησαν ἅπασαι αἱ ἠθικαὶ καὶ ὑλικάι δυνάμεις τοῦ ἔθνους, ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ μεγίστου τμήματος τοῦ δουλεύοντος ἑλληνισμοῦ.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος τούτου, ὅστις ἤρχισε τὴν 5 Ὀκτωβρίου 1912, καὶ δὴ τὴν 21 τοῦ αὐτοῦ μηνός, τμήμα τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ στρατοῦ εἰσηλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπέδωσεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ Πρέβεζα διὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῆς σημασίαν δικαίως συνεκρίθη ὑπὸ πολλῶν πρὸς τὴν Πόλιν τῶν ἔθνικῶν ὀνείρων· ἔτι δὲ δικαιότερον ἢ θέσις αὐτῆς, κειμένης ἐπὶ τῆς τερπνῆς καὶ πλήρους φυσικῶν θεληγῆτρων βοσπορώδους εἰσόδου τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου², παρεβλήθη διὰ τὴν τοῦ ἐδάφους ὁμοιότητα καὶ τὰς φυσικὰς αὐτῆς καλλονας πρὸς τὸν Βόσπορον καὶ ζωηρῶς ὑμνηθεῖσα προσωνομάσθη μικρὸς Βόσπορος³.

¹) Περὶ τούτων βλέπε προχειρῶς Καδμίου, Πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις περὶ τὴν Πρέβεζαν, σ. 34 κ. ἐξ.—Παν. Κουγιτέα, Πραγματεία τοπογραφικὴ κλπ., ὡς ἄνωτ., σ. 269 κ. ἐξ. — Οὐτλ. Μίλλερ-Σπ. Λάμπρου, Ἡ Τουρκία καταρρέουσα, ὡς ἄνωτ., σ. 497 κ. ἐξ. Πρβλ. καὶ ἄλλα σύγχρονα ἔργα.

²) Ὁ Ἀμβρακικὸς κόλπος ὑπὸ τινων μὲν ὀνομάσθη καὶ κόλπος τῆς Ἀργίης, ὑπ' ἄλλων δὲ κόλπος τῆς Πρεβέζης.

³) Xavier Scrofaní, Voyage en Grèce, ὡς ἄνωτ., τόμ. 3, σ. 16, ἐνθα οὗτος τονίζει ὕμνον εἰς τὴν καλλονὴν τῆς θέσεως τῆς Πρεβέζης καὶ προσκαλεῖ τοὺς ζωγράφους, τοὺς ποιητάς, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς ὄνειροπόλους καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἐραστὰς νὰ ἐπισκεφθῶσι τὴν Πρέβεζαν μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ὅλων θὰ κινηθῇ τὸ ἀνάλογον ἐνδιαφέρον. Πρβλ. O. M. Baron de Stackelberg, La Grèce, Vues pittoresques et topographiques, dessinées, Paris, 1834, τόμ. 2, σ. 17 κ. ἐξ.—Ἀντωνίου Μηλιαράκη, Ἀμβρακικὸς κόλπος καὶ Πρέβεζα, ἐν Ἐστία (1881) ἀριθ. 277, σ. 242 κ. ἐξ.—Δ. Βικέλα, Ἀπὸ Νικοπόλεως εἰς Ὀλυμπίαν ἐπιστολαὶ πρὸς φίλον, Ἀθήναι, 1885, σ. 30.46.—Γ. Ζαλοκώστα, Τὰ ἅπαντα, Ἀθήναι, 1903, σ. 115 κ. ἐξ. Τὸ στόμιον τῆς Πρεβέζης.—D. J. Cassavetti, Hellas and the Balkanwars, London-Leipzig, 1914, σ. 130.